

Lasten osallisuuden toteutuminen juonellisissa leikkimaailmoissa

Kirves, Kati

2015 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Lasten osallisuuden toteutuminen juonellisissa leikkimaailmoissa

Kati Kirves
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Lokakuu, 2015

Kati Kirves

Lasten osallisuuden toteutuminen juonellisissa leikkimaailmoissa

Vuosi	2015	Sivumäärä	63
-------	------	-----------	----

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena, jonka tavoitteena oli kartoittaa lasten osallisuuden toteutumista lasten ja kasvattajien näkökulmista juonellisissa leikkimaailmoissa. Tarkoituksena oli selvittää myös kasvattajien näkemyksiä osallisuudesta sekä kartoittaa keinoja osallisuuden kehittämiseksi juonellisissa leikkimaailmoissa. Tietoperustassa korostuivat osallisuus, lapsilähtöisyys sekä juonellinen oppimisympäristö, jossa leikillä on keskeinen merkitys. Teoreettisena näkemyksenä tutkimuksen taustalla oli Leena Turjan malli osallisuuden moniulotteisuudesta.

Tutkimusympäristö muodostui kahdesta Hyvinkäällä toimivasta 4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisesta ryhmästä, joissa oppimisympäristönä käytettiin juonellisia leikkimaailmoja. Tutkimusmenetelminä käytettiin puolistrukturoituja teemahaastatteluita ja sähköistä kyselylomakkeetta. Opinnäytetyön johtopäätöksenä voitiin todeta, että lasten ja kasvattajien näkemykset lasten osallisuuden toteutumisesta olivat hyvin samansuuntaisia. Molempien tutkimukseen osallistuvien osapuolten mukaan osallisuus toteutui parhaiten leikissä, sen ideoinnissa ja suunnittelussa. Osallisuus toteutui myös leikkimaailmaan liittyvässä päätöksen teossa. Suurin poikkeama tutkimustulosten perusteella liittyi arviointiosallisuuden toteutumiseen, joka kasvattajien näkemysten mukaan toteutui hyvin, mutta lasten kokemusten mukaan he eivät juurikaan osallistuneet arviointiin. Kasvattajien mukaan lasten kuunteleminen ja lasten kanssa käytävä vuorovaikutus olivat tärkeitä osallisuuden tukemisessa. Osallisuuden toteutumisen kannalta merkittäväksi tekijöiksi nousivat lasten rooli aktiivisena toimijana sekä yhteisö, jossa lapsi toimii.

Asiasanat, osallisuus, lapsilähtöisyys, juonellinen oppimisympäristö, leikkimaailma

Kati Kirves

Fulfillment of children's participation in the narrative playworlds

Year	2015	Pages	63
------	------	-------	----

This thesis was the qualitative research of children's participation in a narrative playworld. In this study were surveyed both children's and pedagogues' point of view how does participation come true. The aim of this thesis was find out how children experience their own possibilities to affect the narrative playworld. In addition, the aim was also to find out pedagogues' view on participation and ways to establish children's participation in the playworld. The theoretical framework highlighted participation, child-centeredness and the narrative-learning environment.

The study environment consisted of 4 to 8-year old children from two co-educational groups in Hyvinkää. These groups used the narrative playworld as their learning environment. A half-structured theme interview with the children was used as the method of study. The pedagogues' views on participation were surveyed using an electronic questionnaire.

As a conclusion it was possible to establish that the children's and pedagogues' views on the fulfillment of the participation were very parallel. According to both parties who participated in the study, the participation implemented best in play, its brainstorming and planning. The children's participation was also fulfilled when making decisions which were related to the playworld. The biggest deviation on the basis of the study results was connected to the fulfillment of the participation evaluation which according to the pedagogues' implemented well but according to the children's experiences they did not really participate in the evaluation. The main issues that arose from the pedagogues were the interaction with children in the supporting of the participation. According to the pedagogues, the most important aspects were listening to the children and talking with them. The pedagogues also underlined the children's role as an active actor and community where the children act. These things were significant from the point of view of the fulfillment of the participation.

Keywords, participation, child-centeredness, narrative learning environment, playworld

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Varhaiskasvatus ja koulu oppimisympäristöinä	7
3	Lapsilähtöisyys	8
4	Osallisuus	9
	4.1 Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa ja alkuopetuksessa	12
	4.2 Lapsi toimijana	13
	4.3 Kasvattajan rooli osallisuuden tukemisessa	15
5	Yhteisopetukselliset ryhmät Hyvinkäällä	16
6	Leikki lapsen kehityksen ja oppimisen tukemisessa	17
7	Juonellinen oppimisympäristö	18
	7.1 Leikkipedagogiikka	19
	7.2 Juonelliset leikkimaailmat	20
8	Tutkimuksen toteuttaminen	20
	8.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimuskysymykset	21
	8.2 Tutkimusmenetelmät ja aineisto	22
	8.2.1 Lasten haastattelut	22
	8.2.2 Kasvattajien kyselyt	25
	8.3 Tutkimuksen eteneminen	26
9	Tutkimuksen tulokset	26
	9.1 Lasten osallisuuden toteutuminen	26
	9.1.1 Lasten valtaistuminen	27
	9.1.2 Osallisuuden aihe, vaikutuspiiri ja ajallinen ulottuvuus	29
	9.1.3 Osallisuus tietona, toimintana ja osallisuuden tunteena	30
	9.2 Osallisuus ja sen toteutuminen kasvattajien näkökulmasta	33
10	Johtopäätökset	40
	10.1 Lasten kokemukset osallisuuden toteutumisesta	40
	10.2 Kasvattajien näkemykset osallisuudesta ja sen toteutumisesta	42
	10.3 Lasten ja kasvattajien näkemysten yhtäläisyydet ja erot	44
11	Ajatuksia menetelmien kehittämisestä ja jatkotutkimuksista	44
12	Eettiset kysymykset ja luotettavuus	46
13	Pohdinta	48
14	Opinnäytetyöprosessin arviointia	52
	Lähteet	55
	Kuviot	58
	Liitteet	59

1 Johdanto

Viime vuosina on laajasti nostettu esiin kansalaisten osallisuuden lisäämiseen tähtäävien toimenpiteiden kehittäminen. Osallisuuden merkitystä on viime vuosina painotettu entistä enemmän myös lasten osalta ja lapset halutaan nähdä aktiivisina ja aloitteellisina toimijoina omassa yhteisössään. (Turja 2012, 43.) Osallisuuden toteutuminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää ja lasten osallisuuden kulttuurin toteutuminen edellyttääkin kasvattajilta osallisuuden toimintakulttuuriin sitoutumista. Sitoutuminen edellyttää kasvattajilta perinteisten toimintatapojen reflektointia ja muuttamista. Kasvattajat voivat omalla toiminnallaan olla vaikuttamassa lasten vaikutusmahdollisuuksiin ja sitä kautta lasten osallisuuden kokemuksiin.

Hyvinkäällä on vuodesta 1996 toiminut 4 - 8-vuotiaiden lasten yhteisopetuksellisia ryhmiä. Ryhmien ikärakenne on varsin poikkeuksellinen, eikä kyseisellä ikärakenteella Suomessa Hyvinkään lisäksi toimi muita ryhmiä. Tutkimuksessa mukana olevien ryhmien toimintatavoissa korostuu vahvasti lasten osallisuus ja lasten osallisuuden tukeminen yhteisessä toimintaympäristössä. Erityisesti tämä korostuu yhteisesti toteutettavissa juonellisissa leikkimaailmoissa, joissa aikuisten ja lasten välinen yhteistoiminta rakentuu tarinoiden ja tarinoista tehtyjen dramatisointien sekä roolileikkien kautta (Lindqvist 1998). Lapset osallistuvat leikkimaailmojen ideointiin, suunnitteluun ja toteuttamiseen aktiivisesti. Tutkimukseni taustalla oli kiinnostukseni lasten osallisuutta kohtaan juonellisissa oppimisympäristöissä ja leikkimaailmoissa, koska olen tehnyt pitkän työuran yhteisopetuksellisessa ryhmässä. Yhteisopetukset ryhmät ovat toimineet lähes parikymmentä vuotta, mutta toimintavuosien aikana ei kuitenkaan ole tutkittu lasten subjektiivisia osallisuuden kokemuksia juonellisten leikkimaailmojen osalta. Myöskään kasvattajien näkemyksiä lasten osallisuuden toteutumisesta ja leikkimaailmojen käyttämisestä osallisuuden tukemisessa ei näissä ryhmissä ole kuluneina kartoitettu.

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli kartoittaa lasten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta juonellisissa leikkimaailmoissa. Koin tärkeäksi koota myös kasvattajien näkemyksiä lasten osallisuuden toteutumisesta voidakseni vertailla lasten ja kasvattajien näkemyksiä keskenään. Pyrin myös kokoamaan käytössä olevia osallisuuden muotoja sekä kasvattajien ideoita osallisuuden kehittämiseksi juonellisissa leikkimaailmoissa.

Teoriaperustassa avaan lapsilähtöisyyden sekä osallisuuden käsitteitä, koska ne muodostavat tutkimuksen arvoperustan ja ovat keskeisiä käsitteitä lasten osallisuuden kokemusten muodostumisessa. Hahmottelen myös lapsen toimijuutta, koska osallisuuden toteutuminen perustuu lapsen toimimiseen subjektina ja aktiivisena osallistujana omassa yhteisössään. Valotan myös juonellisen oppimisympäristön periaatteita sekä leikkimaailmoja lasten osallisuutta tukevinä toimintaympäristöinä. Osallisuuden osalta tässä työssäni painottuvat

Leena Turjan näkemykset osallisuuden moniulotteisuudesta. Peilaan tutkimustuloksiani Turjan osallisuuden moniulotteisuuden malliin etenkin lasten kokemusten osalta, mutta sivuan Turjan mallia myös kasvattajien näkemysten osalta.

2 Varhaiskasvatus ja koulu oppimisympäristöinä

Viime vuosina suomalaisessa koulutusjärjestelmässä tärkeänä painopistealueena on ollut oppimisympäristöjen kehittäminen. Oppimisympäristöjen kehittämisessä ja tutkimisessa on painotettu monimuotoisuutta sekä niiden laaja-alaisuutta. (Mikkonen, Vähähyppä & Kankaanranta 2012, 5.) Oppimisympäristöllä lapsen kehitykselle ja oppimiselle suuri merkitys ja oppimisympäristöt tulee nähdä tärkeinä oppimista ja kehitystä tukevin tekijöinä niin varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa kuin kouluissakin. Päiväkodit tarjoavat lapsille monipuolisia mahdollisuuksia leikkiin sekä erilaisia oppimisympäristöjä, joihin liittyy leikki. Koulussa lapsella ei yleensä ole enää mahdollisuutta leikkiin, vaikka leikin kautta oppiminen nähdään tärkeänä. (Hyvönen 2011, 52.)

Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen oppimisympäristöt koostuvat fyysistä tiloista, välineistä, materiaaleista. Oppimisympäristöihin sisältyvät myös psyykkiset ja sosiaaliset ympäristöt, joissa lapset toimivat. Varhaiskasvatuksessa oppimisympäristöstä käytetään nimitystä varhaiskasvatusympäristö. (Varhaiskasvatuksen perusteet 2005; Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.)

Varhaiskasvatusta toteutetaan kokonaisuutena, jossa yhdistyvät hoito, kasvatus ja opetus. Varhaiskasvatuksen perusteissa toiminnan lähtökohdiksi asetetaan lapselle ominaiset tavat toimia. Toiminnan suunnittelu pohjautuu matemaattiseen, luonnontieteelliseen, historiallisiin yhteiskunnalliseen, esteettiseen sekä uskonnollis-katsomukselliseen orientaatioon. Orientaatiopohjaisen viitekehyksen avulla pyritään turvaamaan lapselle maailmasta syntyvän kuvan monipuolisuus, eheys ja kokonaisvaltaisuus. Lisäksi korostetaan kielen keskeistä merkitystä lapsen ajattelutoimintojen ja kommunikaation tukemisessa. (Varhaiskasvatuksen perusteet 2005, 19, 20 -26.) Hyvä varhaiskasvatusympäristö on oppimiseen innostava, monipuolinen ja joustava ja se herättää lapsessa mielenkiintoa, kokeilunhalua ja uteliaisuutta sekä kannustaa toimimaan ja ilmaisemaan itseään. Varhaiskasvatusympäristön rakentamisessa tulee huomioida lapselle ominaiset tavat toimia eli leikki liikkuminen, tutkiminen sekä taiteellinen kokeminen ja ilmaiseminen (Varhaiskasvatuksen perusteet 2005, 17, 20.)

Esiopetuksen erityisenä tavoitteena on edistää lasten kehitys- ja oppimisedellytyksiä sekä vahvistaa lasten sosiaalisia taitoja ja tervettä itsetuntoa leikin ja myönteisten oppimiskokemusten avulla sekä edistää myös oppimista ja hyvinvointia esiopetusyhteisössä.

Toimintakulttuuri tukee avointa vuorovaikutusta ja yhteisöllisiä toimintatapoja. Keskeisiksi tekijöiksi nousevat oppimisen ja oivalluksen ilo, lapsen osallisuus ja rooli oman elämänsä toimijana sekä hyvinvointi ja turvallinen arki. Esiopetuksen oppimisympäristöt ovat pedagogisesti monitahoisia ja joustavia kokonaisuuksia, jotka tarjoavat lapsille mahdollisuuden leikkiin, luoviin ratkaisuihin ja asioiden ja ilmiöiden monipuoliseen tarkasteluun. Työtavat ovat toiminnallisia ja lapsia motivoivia. Työtapoja valitessa on tärkeää huomioida myös lasten tarpeet, edellytykset sekä kiinnostusten kohteet. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 14, 22 -23, 28.)

Perusopetuksen tavoitteena on laaja-alainen oppiminen, jossa yhdistyvät tiedot, taidot, arvot, asenteet sekä tahto. Laaja alaisen osaamiskokemuksen tavoitteena on tukea ihmisenä kasvamista ja demokraattisen yhteiskunnan jäsenyyden edellyttämää osaamista. Tavoitteissa korostuu myös kestävän kehityksen osaaminen. Näihin tavoitteisiin pyrkimisessä tulee huomioida oppilaiden ikä-taso. Oppimisympäristöjen toteuttamisessa on perusopetuksessa tärkeää huomioida, että se tukee yksilön ja yhteisön kasvua, oppimista, vuorovaikutusta sekä osallisuutta. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.)

3 Lapsilähtöisyys

Lapsilähtöisyys käsitteenä on yleistynyt 1990-luvun jälkipuoliskolla pienten lasten kasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa ja keskusteluissa. Aikuiskeskeisyyden ja lapsikeskeisyyden käsitteiden sijasta tutkijat alkoivat käyttää lapsilähtöisyyden käsitettä, koska se nähtiin todellisenä vastakohtana aikuislähtöiselle kasvatukselle ja se huomioi lasten kykyjen ja osaamisen mahdollisuudet. (Brotherus, Hytönen & Krokfors 2002, 50 -51.) Lapsilähtöisyys ei edelleenkaan ole selkeästi määritelty käsite ja se on saanut erilaisia painotuksia riippuen kontekstista ja tarkoituksesta (Karlsson 2010, 123).

Lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan oppimis- ja opettamisprosessia, joka pohjaa lapsen omaan kulttuuriin, kokemuksiin ja toimintaan (Hujala 2002, 61). Lapsilähtöinen pedagogiikan taustalla konstruktivistinen oppimiskäsitys, jonka mukaan oppiminen nähdään jatkuvana yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksellisen prosessina. Prosessin aikana oppija toimii aktiivisesti muuntaen ja tulkiten saamaansa informaatioita ja rakentaen informaatioin pohjalta uudenlaisia ajattelu- ja toimintamalleja. (Hujala, Puroila, Parrila & Nivala 2007, 50.) Lapsen oppiminen on kasvuprosessi, jossa oppimisen ja oivaltamisen edellytyksenä on lapsen oma tutkiminen ja kokeilu. Lapset luovat omaa oppimisenpolkuaan toimimalla yhteistyössä toisten lasten ja aikuisten kanssa. Oppimisen kannalta on tärkeää, että lapsi luo oman suhteensa opittaviin asioihin. (Kinos 2001, 30.) Lapsilähtöisessä pedagogiikassa korostuu näkemys lapsesta aktiivisena toimijana ja oppijana. Lapsi tulee nähdä toimijana omassa sosio-kulttuurisessa kontekstissaan, jossa oppimista ohjaavina tekijöinä painottuvat lapsen oma

aktiivisuus, toiminnallisuus, elämyksellisyys ja leikki. Kasvatus- ja oppimisprosessiin liittyvät tavoitteet, sisällöt ja menetelmät nousevat lasten yksilöllisistä tarpeista ja lähtökohdista. (Hujala 2002, 60 -61.)

Marja Jantunen kuvaa kirjassa ”Lapsilähtöinen esiopetus” lapsilähtöisyyttä lapsen oikeudeksi olla lapsen maailmassa. Jantunen mukaan aikuisen tulee olla turvallinen auktoriteetti, jonka vastuulla ja velvollisuutena on luoda raamit ja rytmi lapsen elämään. Aikuisen on tärkeää kunnioittaa lasta ja lapsuutta, eikä vaatia lasta kantamaan vastuuta asioista, jotka eivät kuulu lapsuuteen. Lapsilähtöisyys edellyttää aikuiselta uskallusta ottaa vastaan lasten aloitteita ja antaa niiden viedä toimintaa eteenpäin. Aikuisen tulee toimia lapsille haastajana ja innostajana. (Jantunen 2011, 6, 10.) Lapsilähtöisen pedagogiikan toteuttajana aikuinen toimii lapsen omaehtoisen oppimisen mahdollistajana. Lapsen kasvun ja oppimisen tukijana aikuisen tulee olla tietoinen lapsen oppimisprosessin vaiheista. Edellytyksenä tälle on lapsen havainnoiminen, kuunteleminen sekä kasvattajan tietoisuus lapsen elämästä ja siihen liittyvistä tekijöistä. (Hujala ym. 2007, 56.)

Vaikka lapsilähtöisyys onkin saavuttanut lasten kasvatuseriaatteena merkittävän aseman, on sen asemaa myös kyseenalaistettu ja sen periaatteita on kritisoitu. Lapsilähtöisyyttä on arvosteltu sen kriittisestä suhtautumisesta opetussuunnitelmiin ja etukäteen laadittuihin kasvatuksen tavoitteisiin. Lapsilähtöinen pedagogiikka on saanut kritiikkiä myös näkemyksestä, jossa kasvattajan aktiivista vaikuttamista lapseen vieroksutaan. Lapsilähtöinen kasvatusta on nähty liian yksilökeskeisenä ja siitä on sanottu puuttuvan yhteisöllis-yhteiskunnallinen ulottuvuus. (Brotherus ym. 2002, 52 -53.)

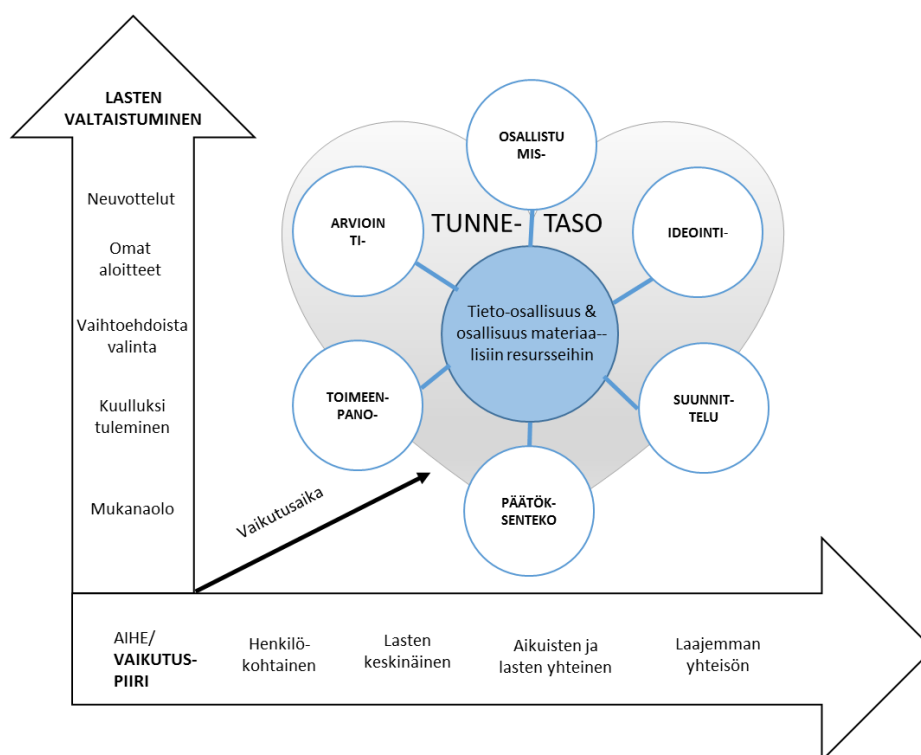
4 Osallisuus

Osallisuus käsitteenä on hyvin moniulotteinen ja tarkastelunäkökulmasta riippuvainen, eikä sille ole olemassa täsmällistä ja yksiselitteistä määritelmää. Osallisuuden määrittelyssä mainitaan keskeisinä elementteinä kuulluksi tuleminen, omassa yhteisössään vaikuttaminen sekä tunne ja tietoisuus omasta osallisuudestaan. Osallisuudessa korostuvat myös vastuun ottaminen, tasa-arvoisuus, demokraattisuus, erilaisuuden hyväksyminen ja avun saaminen osallisuuden mahdollistamiseksi. Osallisuuteen liitetään myös vahvasti vapaaehtoisuuden näkökulma, joka pitää sisällään myös oikeuden olla osallistumatta. (Turja 2010, 38.)

Elina Nivala ja Susanna Ryyänen (2013) määrittelevät osallisuuden käsitettä laajasti artikkelissaan ”Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia”. Nivalan ja Ryyänen määrittelyssä osallisuus nähdään ihmisen ja yhteisöjen sekä ihmisen ja yhteiskunnan välisinä suhteina. Osallisuuden keskiössä ovat ihmisten tavat olla toisten ihmisten kanssa, suhteet, joita ihmiset muodostavat sekä kokemukset muodostuneista ihmissuhteista. Osallisuus liittyy

ihmisen sosiaaliseen perusluonteeseen, joka ilmenee kuulumisena johonkin. Osallisuus on olemista, elämistä ja toimimista yhdessä toisten ihmisten kanssa. Yksilön osallisuuden toteutumista on mahdollista kuvata kolmen ulottuvuuden kautta; ihminen on osallisena yhteisössä, kun hän kuuluu johonkin yhteisöön, osallistuu yhteisön toimintaan sekä tuntee kuuluvansa yhteisöön. Osallisuuden kokemukseen syntymiseen tarvitaan kaikkien näiden ulottuvuuksien toteutumista. (Nivala & Rynänen 2013, 26.) Myös Tomi Kiilakoski määrittelee osallisuutta yksilön ja yhteiskunnan suhteena. Yksilön tulee kokea olevansa arvokas ja hänellä tulee olla oikeus omaan identiteettiin. Osallisuuden keskeisenä tekijänä Kiilakoski näkee turvallisen ryhmän, jossa yksilö uskaltaa ilmaista ajatuksiaan ja mielipiteitään. Pelkkä mielipiteiden ilmaiseminen ei vielä takaa osallisuuden kokemusta. Jotta yksilö kokee osallisuutta, tulee hänen mielipiteillään olla vaikutusta päätettäessä yhteisön toiminnasta. Kiilakosken mukaan osallisuus sisältää oikeuksien lisäksi myös velvollisuuksia. Yhteisössä toimivien yksilöiden tulee kantaa vastuuta yhteisön toiminnasta. Tämä edellyttää toimintavapautta yhteisössä sekä vastuun jakamista sen yksilöiden kesken. Osallisuus on sitoutumista toimintaan, jossa parannetaan yhteisiä asioita. (Kiilakoski 2007, 13 - 14.) Osallisuuteen liittyy vahvasti myös demokratian käsite, johon liitetään tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus (Nivala & Rynänen 2013, 10).

Leena Turja (2012, 49) on koonnut yhteen omien kokemustensa perusteella erilaisia näkökulmia (Kuvio 1), joiden pohjalta on mahdollista tarkastella osallisuuden moniulotteisuuden toteutumista käytännön varhaiskasvatustyössä.

Kuvio 1: Osallisuuden moniulotteisuus

(Lähde Turja 2012, 49)

Ensimmäinen ulottuvuus voidaan nähdä lasten valtaistumisen asteena, jossa osallisuutta tarkastellaan aikuisen ja lapsen valtasuhteena. (Turja 2012, 49). Pienten lasten osalta osallisuus alkaa mukanaolosta ja kuulluksi tulemisesta sekä mahdollisuudesta tehdä valintoja esitettyjen vaihtoehtojen pohjalta. Lasten kasvaessa valtaistumisen kannalta on merkityksellistä edetä lasten omiin aloitteisiin sekä tarjota lapsille mahdollisuus osallistua yhteisiin neuvotteluihin yhdessä toisten lasten ja aikuisten kanssa. (Turja 2010, 41.) Lasten osallisuuden kokemiseen vaikuttaa ratkaisevasti se kuinka paljon lapset voivat olla vaikuttamassa omaan toimintaan ja omaan osallistumiseensa. Valtaistumisen kannalta on merkityksellistä kuinka paljon lapsilla on tietoa toiminnan taustoista ja todellisista tavoitteista. Mitä enemmän lapsilla on mahdollisuus tehdä aloitteita ja ideoida toimintaa sekä olla mukana päätöksen teossa, sitä enemmän he kokevat voivansa vaikuttaa ja näin myös valtaistumisen taso kohoaa. (Turja 2012, 49.)

Toisessa osallisuuden aihetta ja vaikutuspiiriä kuvaavassa ulottuvuudessa tarkastellaan kuinka laajaa ihmisryhmää käsiteltävä asia tai toiminta koskee. Osallisuuden kokemiseen liittyy vahvasti yhteisöllisyys ja mahdollisuus toimia ryhmän jäsenenä. Osallisuus on yhteistä toimimista lapsiryhmässä, sekä aikuisten ja lasten välistä yhteistoimintaa, jossa lapset ja aikuiset toimivat tasavertaisesti ja neuvotellen. (Turja 2012, 46, 50.) Helpointa lapsen on vaikuttaa henkilökohtaisella tasolla itseään koskeviin asioihin. Seuraavalla tasolla vaikuttamista voidaan harjoitella toisten lasten kanssa ja myöhemmin myös aikuisten kanssa. Tavoitteena kuitenkin pidetään tilannetta, jossa lapsi kykenee yhä laajenevaan yhteisölliseen vaikuttamiseen. (Turja 2010, 41 - 42.)

Kolmanteen, ajalliseen ulottuvuuteen, liittyy keskeisesti toiminnan lyhyt- ja pitkäkestoisuus sekä vaikutusten kertaluontoisuus tai kauaskantoisuus. Lasten vaikutusmahdollisuudet kertaluontoisiin toimintoihin on yleensä helpompi toteuttaa. Toisaalta suosimalla toiminnassa eheyttäviä teemoja ja pitkäkestoisia projekteja voidaan mahdollistaa lasten pitkäjänteisempi osallistuminen toiminnan suunnitteluun. (Turja 2012, 50 -51.)

Turjan mukaan osallisuus konkretisoituu näiden ulottuvuuksien lisäksi tietona, toimintana ja osallisuuden tunteena. Lasten kokemukset osallistumisesta toiminnan ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon, toteuttamiseen ja arviointiin luovat lapselle tunteen omasta osallisuudesta. Osallistumisosallisuus, tunne omasta osallisuudesta toimintaan, on merkityksellinen osa osallisuuden kokemista. Joillekin lapsille jo pelkkä osallistuminen toimintaan voi luoda osallisuuden tunteen. Osallisuuden mahdollistuminen edellyttää lapsilta

myös tietoisuutta omista osallisuuden mahdollisuuksista sekä tietoisuutta materiaalista resursseista, kuten käytettävissä olevista tiloista ja välineistä. Kasvattajien tehtävänä onkin antaa lapsille riittävästi tietoa yhteisönsä toimintatavoista ja tavoitteista sekä niitä säätelevistä asioista. Lisäksi on tärkeää opastaa lasta omasta roolistaan yhteisön jäsenenä. (Turja 2012, 51 -52.)

4.1 Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa ja alkuopetuksessa

YK:n lasten oikeuksien sopimus (Asetus 60/1991) korostaa lapsen oikeutta ilmaista oma mielipiteensä kaikissa itseään koskevilla. Mielipiteet ja näkemykset on huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Myös Suomen perustuslakiin (1999/731) on kirjattu, että lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä ja heillä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasonsa mukaisella tavalla. Samoin varhaiskasvatusta ja esiopetusta ohjaavissa asiakirjoissa määritellään lasten osallisuutta toimintaan.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) edellytetään lapsen kuulemistä ja mahdollisuutta vaikuttaa oman kasvatustoiminnan ja oppimisympäristön suunnitteluun, rakentamiseen ja arviointiin.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin (2014) on kirjattu esiopetuksen tehtäväksi tukea lapsen osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja. Lasten osallisuuden kunnioittaminen ja kuulluksi tuleminen nähdään keskeisinä demokratian toteutumisen keinoina. Esiopetuksen toimintaa tulee perusteiden mukaan suunnitella, toteuttaa ja arvioida yhdessä lasten, henkilöstön ja vanhempien kanssa.

Perusopetuksen opetussuunnitelmassa (2014) linjataan koulun tehtäväksi vahvistaa jokaisen oppilaan osallisuutta. Kouluissa tulee kunnioittaa oppilaiden oikeutta päätöksentekoon. Oppilaiden tulee myös saada olla osallisina oman oppimisensa, yhteisen koulutyön ja oppimisympäristön suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioimisessa oman kehitysvaiheensa mukaisesti. Osallisuutta edistetään luomalla demokraattisia ja vuoropuheluun kannustavia toimintatapoja ja rakenteita. Kokemukset kuulluksi ja arvostetuksi tulemisesta ovat tärkeitä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 28.)

Lasten osallisuutta, aloitteellisuutta ja aktiivisuutta korostetaan nyky-yhteiskunnassa yhä enemmän. Edellä mainittujen opetussuunnitelmien perusteiden tehtävänä vahvistaa lasten osallistumista ja osallisuutta omassa toimintaympäristössään. Nykyisessä yhteiskunnassamme onkin vahvistunut käsitys lapsesta aktiivisena ja aloitteellisena toimijana, subjektina, jolla on mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Kiilakoski (2007,18) määrittelee osallisuuden asenteeksi, jossa halutaan kunnioittaa lasten mielipiteitä sekä antaa heille todellisia

mahdollisuuksia toimia. Panostamalla lasten osallisuuden toteutumiseen tuetaan samalla heidän kasvuaan, oppimistaan ja hyvinvointiaan sekä kasvamista vastuulliseksi ihmiseksi ja yhteiskunnan jäseneksi. Rasku-Puttonen puolestaan korostaa pienten lasten kasvuympäristöjen tärkeyttä, sillä kokemus osallistumisen merkityksestä ja kuulluksi tulemisesta alkaa muotoutua jo varhaislapsuudessa. Lapset omaksuvat jo varhain erilaisia toimintamalleja vertaissuhteissaan. Nämä toimintamallit kehittyvät ja moninaistuvat leikeissä ja muissa sosiaalisissa suhteissa ja rakentavat taitoja, joita tarvitaan yhteisöllisessä oppimisessa. Päiväkodeilla ja kouluilla on tärkeä merkitys tukea arjessa lasten osallisuuden kehittymistä. Edellytyksenä on että lapsiryhmien koko on sopiva ja että lapsilla on aikaa leikille ja muulle ikätasoaan vastaavalle toiminnalle asianmukaisissa tiloissa. (Rasku-Puttonen (2006, 113, 123.))

Jonna Leinonen (2014, 18 -19) toteaa lasten osallisuuden varhaiskasvatuksessa rakentuvan vuorovaikutustilanteista toisalta aikuisten ja lasten välillä ja toisalta yksilön ja ryhmän välisestä vuorovaikutuksesta. Vuorovaikutusta tapahtuu päivittäisissä kohtaamisissa valintatilanteissa sekä omaan ja yhteiseen toimintaan vaikuttamisessa. Lapsen osallisuuden perustana on lapsen oma subjektiivinen kokemus omasta osallisuudestaan. Kuinka merkityksellisenä hän kokee tilanteet ja kohtaamiset arjessa? Mitä pienemmästä lapsesta on kysymys, sitä merkityksellisempiä ovat aikuisten luomat mahdollisuudet lapsen osallisuuden tukemisessa. Tärkeää on myös huomioida tunnekokemusten vaikutus lasten osallisuuden kokemisessa. Osallisuuden tunteen muodostuminen on hyvin yksilöllistä, mutta perustana osallisuuden tunteen kokemiselle voidaan pitää dialogista vuorovaikutusta muiden, etenkin aikuisten kanssa (Turja 2012, 52).

4.2 Lapsi toimijana

Toimijuus liittyy läheisesti osallisuuden kokemiseen. Se on kykyä osallistua oman lähiympäristön toimintaan ja osallistua aktiivisesti kohtaamaan uudet tilanteet. Toimijuus sisältää myös vastuullisuutta ja vastuun ottamista ja se ilmenee sekä yksilöllisenä että yhteisöllisenä prosessina. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 43 -44.) Toimijuus voidaan siis määritellä yksilön tai ryhmän kyvyksi toimia omaehtoisesti erilaisissa tilanteissa. Toimijuuteen liitetään myös käsitteitä aktiivisuus, intentionaalisuus (kyky viitata itsensä ulkopuolelle), osallisuus sekä vaikutus- ja valinnanmahdollisuus. Vapaaehtoisuudella on myös tärkeä rooli toimijuuden määrittelyssä. Toimijalla on mahdollisuus toimia vapaasti ympäristöstään riippumatta ja määrittää itse oman suhteensa ympäröivään maailmaan. Toimijalla on aina myös jollakin lailla mahdollisuus vaikuttaa tapahtumiin. Toimijuus mahdollistuu ja toteutuu aina vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Toimijuus voidaan nähdä sekä omaehtoisena toimintana että tietoisuutena omaehtoisesta toiminnasta. Tietoisuuteen ja ymmärrykseen omaehtoisuudesta vaikuttavat merkittävästi kokemukset,

joita saadaan omasta tekemisestä ja kokemisesta. (Lipponen, Kumpulainen & Hilppö 2013, 160 -162.)

Kasvatuksen tärkeänä päämääränä on kasvattaa lapsista oman elämänsä subjekteja, itsenäisiä toimijoita, jotka kokevat voivansa vaikuttaa oman sekä yhteisiin asioihin että omaan elämäänsä liittyviin tekijöihin. Lapset eivät siis ole kasvatuksen ja toimenpiteiden kohteita, vaan itsenäisiä toimijoita, jotka voidaan ottaa mukaan päätösten tekemiseen ja suunnittelemaan heitä koskevia asioita. Lasten toimijuus on aloitteellisuutta, osallisuutta, kykyä esittää mielipiteitään, taitoa pyytää apua ja kykyä luoda uusia ideoita. (Lipponen ym. 2013, 161 -162; Kronqvist & Kumpulainen 2011, 43.) Lapsen toimijuutta voidaan tukea monella tavalla. Avainasemassa ovat lasta tukevat aikuiset, koti sekä pedagoginen toimintakulttuuri mm. päiväkodeissa ja kouluissa. Positiivisten kokemusten (osaan, voin, pystyn, kykenen) kautta lapsille muodostuu kokemus toimijuudesta ja kokemus omasta mahdollisuudestaan vaikuttaa asioihin. Lapset tarvitsevat kokemuksia, että he tulevat kuulluksi ja että heidän ideoitaan, ajatuksiaan ja aloitteitaan arvostetaan ja kunnioitetaan ja niihin suhtaudutaan vakavasti. Lasten tulee saada kokemuksia, että he voivat toimia aktiivisesti. Lapset tarvitsevat myös palautetta omista vahvuuksistaan ja osaamisestaan. (Lipponen ym. 2013, 164 -165.)

Osallisuuteen oppiminen ja kokemukset omasta osallisuudesta ovat merkityksellisiä lapselle jo pienestä pitäen. Tunne ja tietoisuus omasta osallisuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista ruokkii lapsen aktiivista toimimista ja toimijuutta. Lasten varhaislapsuudessa saaduilla kokemuksilla omasta aktiivisesta toimijuudesta on merkitystä osallisuuden kokemuksille. Kiilakosken mukaan aktiivisuutta opitaan arkisissa tilanteissa jo varhain lapsuudessa. Osallisuutta ei kuitenkaan opita itsestään, vaan siihen on kasvatettava ja kasvettava. Osallisuuteen kasvamista voidaan tukea monissa arjen tilanteissa päiväkodeissa ja kouluissa. Lapset voivat jo varhain vaikuttaa omaan ympäristöönsä ja sen toimintaan. Osallisuuden kokemusten myötä lapsilla kasvaa halu olla vaikuttamassa omaan ympäristöönsä sekä olla osana yhteisöä. Omien vaikutusmahdollisuuksien myötä lapsi oppii vaikuttamaan yhteisössä, jossa hän toimii. Samoin hän oppii pikkuhiljaa kantamaan vastuuta ensin omata toiminnastaan, mutta myöhemmin laajemmin erilaisten yhteisöjen toiminnasta. Yhteiskunnallisesti tällä on suuri merkitys. Yhteiskunnan toimimisen edellytyksenä ovat vastuullisesti ja aktiivisesti toimivat kansalaiset, jotka ovat kykeneviä vaikuttamaan ja toimimaan yhteiskunnan kehittämiseksi. Ilman osallisuutta omaan elämänsä lapset kokevat jäävänsä ulkopuolisiksi, mikä voi vaikuttaa pitkälle tulevaisuuteen. Vaarana on syrjäytyminen ja yhteiskunnan ulkopuolelle jääminen. (Kiilakoski 2007, 8 -15.)

Pedagogisesta näkökulmasta tarkasteltuna osallisuudella on suuri merkitys lapsen kasvuympäristössä. Aktiivisina toimijoina lapsilla on mahdollisuus kehittää omaa osaamistaan

ja osoittaa oman kyvykkyytensä yhteisössä. Osallisuuden mahdollistaminen on aikuisten luottamuksen osoitus lapsille. Osallistavalla toimintakulttuurilla voidaan tukea lapsen myönteisen itsetunnon kehitystä. Pohtimalla omia kokemuksiaan ja näkemyksiään sekä ideoimalla asioita, kyky ajatella itsenäisesti kehittyy. Käsitys itsestä selkiytyy, itsetunto ja itseluottamus vahvistuvat yhdessä toisten kanssa neuvottelemalla asioista ja arvioimalla niitä. Ryhmässä toimimalla harjaantuvat neuvottelu- ja keskustelutaidot sekä ymmärrys demokraattisesta toimintatavasta. Lisäksi kehittyvät päätöksentekotaidot, kun lapsille annetaan mahdollisuus tehdä päätöksiä. Lasten osallisuuden tunnetta lisää myös tietoisuus siitä, että heitä kuullaan ja, että he kokevat voivansa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Turja 2012, 52; Turja 2010, 33.)

4.3 Kasvattajan rooli osallisuuden tukemisessa

Osallisuuden edellytyksenä on, että lapsi tuntee kuuluvansa ryhmään ja että hänellä on vuorovaikutussuhteita toisiin ryhmän jäseniin. Kasvattajan roolina on toimia lasten tukena ryhmäytymistilanteissa. Ryhmäytymisen tukemisessa aikuisilta vaaditaan kärsivällisyyttä sekä kykyä käsitellä erilaisuutta. Aikuisella tulee olla kykyä ymmärtää erilaisia ryhmäprosesseja, osallisuuden kehitystä sekä vuorovaikutuksen dynamiikkaa. Ryhmäytyminen ja yhteisöllisyyden kehittyminen vaatii aikuiselta kykyä ja halua puuttua niihin tekijöihin, jotka eivät toimi ryhmässä. Tavoitteena on luoda kunnioittamisen ja välittämisen ilmapiiri, jossa mahdollistuvat kuunteleminen, jakaminen ja keskusteleminen. Ohjaamisessa on tärkeää huomioida, että se tukee lapsen kehitystä. Osallisuuden ja sitä kautta lasten aktiivisuuden tukeminen edellyttävät aikuisilta kykyä antaa tilaa ja aikaa lapsen ajattelulle ja toiminnalle. Aikuisten haasteena onkin pysytellä taustalla ja tukea lapsia sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutustilanteissa. (Rasku-Puttonen 2006, 112 - 113, 125.)

Osallisuutta toteuttavassa pedagogiikassa kasvattajan valta-asema muuttuu. Kasvattajan on uskallettava luopua vallasta ja luotettava lasten kykyihin ja osaamiseen. On uskallettava kokeilla uutta, heittäytyä toimimaan yhdessä lasten kanssa ja jakaa päätösvaltaa lapsille. Uuden kokeileminen ei ole aina ongelmaton ja siksi kasvattajalta vaaditaan hyvää itseluottamusta ja rohkeutta kyseenalaistaa asioita. Kasvattajayhteisöltä saatava tuki edesauttaa osallisuuden kulttuurin kehittymistä. (Kataja 2014, 61; Turja 2012, 53.) Kasvattajan on tärkeää tukea lasten omatoimisuuden kehittymistä ja valintojen tekemistä. Lapsi tarvitsee kasvattajan tukea myös harjoitelleessaan kantamaan vastuuta ensin omasta ja myöhemmin ryhmän toiminnasta. Kasvattajan positiivinen asenne lasten osallisuutta kohtaan sekä kasvattajan lapsille antama positiivinen palaute ovat osallisuuden toteutumisen kannalta hyvin merkityksellisiä. (Leinonen 2014, 37.)

5 Yhteisopetukselliset ryhmät Hyvinkäällä

Hyvinkäällä on vuodesta 1996 lähtien toiminut 4 8-vuotiaiden lasten yhteisopetuksellisia ryhmiä, Pienten lasten kouluja, joiden toiminta on koulun ja varhaiskasvatuksen yhteistoimintaa. Ryhmien henkilökunta koostuu luokanopettajasta, lastentarhanopettajasta, lastenhoitajasta, jotka vastaavat ryhmän pedagogisen toiminnan suunnittelusta ja toteuttamisesta. Lisäksi ryhmässä toimii perhepäivähoitaja. Lapsiryhmä koostuu 1-2-luokan oppilaista, joita on lähtökohtaisesti 14. Koululaisten lisäksi ryhmässä on seitsemän esiopetusikäistä lasta sekä seitsemän 4-5-vuotiaasta lasta. 1-luokan oppilaille on tarjolla ryhmissä aamu- ja iltapäivätoimintaa. (Hyvinkää 2014.) Ryhmiin hakeutuminen tapahtuu normaalin päivähoitopaikan hakumenettelyn mukaisesti. Vanhemmilta toivotaan sitoutumista toimintaan ja on toivottavaa, että lapsi ryhmään tultuaan jatkaa ryhmässä 2-luokan loppuun asti, mikäli se palvelee lapsen tarpeita oppimisen näkökulmasta.

Tutkimus- ja kehittämishanke yhteisopetuksellisissa ryhmissä käynnistyi v. 1999 neljä vuotta kestävä kokeiluna ja sen tieteellisestä ja pedagogisesta tuesta vastasi Oulun yliopiston Kajaanin opettajankoulutuslaitos. Tällöin Hyvinkäällä toimi kolme yhteisopetuksellista ryhmää. Kokeilutoiminnan jälkeen ryhmien toiminta vakinaistettiin vuonna 2003. (Hyvinkään kaupunki 2002.)

Ryhmien toiminnan lähtökohtana on eri-ikäisten lasten integroiminen samaan ryhmään, mikä mahdollistaa vertaisoppimisen ja joustavien kehityspolkujen rakentamisen. Tärkeänä pidetään myös lapsen kehitykseen vaikuttamista ja uusien kehitysaskelten tuottamista lasten ja aikuisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Hyvinkään kaupunki 2005.) Tärkeinä tavoitteina toiminnassa ovat mielikuvituksen ja luovan ajattelun kehittäminen sekä ongelmaratkaisutaitojen harjaannuttaminen. Yhteisopetuksellisissa ryhmissä mahdollistuu joustava koulun aloittaminen ja alkuopetus. Koululaiset noudattavat perusopetuksen opetussuunnitelmaa. Varhaiskasvatuksen toimintaa ohjaavat esiopetuksen opetussuunnitelma sekä varhaiskasvatussuunnitelma. Lisäksi ryhmissä on käytössä Kehittävän yhteisopetuksen opetussuunnitelman perusteet. (Hyvinkään kaupunki 2014.)

Yhteisopetuksellisissa ryhmissä yhtenä tärkeänä toimintamuotona käytetään leikkiä ja juonellisia leikkimaailmoja. Juonellisia leikkimaailmoja toteutetaan pääsääntöisesti yksi toimintavuoden aikana. Leikkimaailmat ovat pitkäkestoisia ja niiden kesto vaihtelee muutamasta kuukaudesta puoleen vuoteen. Leikkimaailmojen ohella toimintamuotoina käytetään teematyöskentelyä sekä työtetään erilaisia projekteja. Myös oppimisnurkkaukset, joissa tehtävät liittyvät eri oppisisältöihin ja orientaatioihin, tukevat eritasoisten oppijoiden oppimista yksilöllisesti. Erilaisia pienryhmiä käytetään aktiivisesti. Toiminnan suunnittelussa huomioidaan opetussuunnitelmien ja varhaiskasvatuksen perusteiden sisällöt ja orientaatiot.

Toiminnan suunnittelun ohjaavina periaatteina ovat osallisuuden tukeminen ja lapsilähtöisyys. Lapset osallistuvat toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen sekä arviontiin. (Hyvinkään kaupunki 2014.)

4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisissa ryhmissä lapset toimivat fyysisesti samoissa tiloissa joko päiväkodissa tai koulussa. Ryhmän yhteinen toiminta ajoittuu pääsääntöisesti aamupäiviin, jolloin koululaiset toimivat 4-6-vuotiaiden lasten kanssa yhdessä erilaisissa toiminnoissa. Yhteinen toiminta aloitetaan yleensä koko ryhmän yhteisellä aamupiirillä, josta jatketaan toimimaan edelleen suunnitellun toiminnan mukaisesti. Yhteiseen toimintaan lasten kanssa osallistuvat kaikki ryhmän kasvattajat. Eri-ikäisillä lapsilla on myös omaa toimintaa oman ikäryhmänsä kanssa, kouluisilla päivittäin ja pienemmillä muutaman kerran viikossa. Koululaisten oppitunnit sijoittuvat alkuiltpäivälle, jolloin pienemmät lapset ovat leppäämässä. Oppituntien päättyessä koululaiset lähtevät normaalisti kotiin, elleivät jää iltapäivähoitoon ryhmiin. Varhaiskasvatusikäisillä lapsilla hoito jatkuu normaalin päiväkotitoiminnan mukaisesti.

6 Leikki lapsen kehityksen ja oppimisen tukemisessa

Leikki käsitteenä on hyvin moniulotteinen ja sen määrittelyyn vaikuttaa määrittelyn näkökulma. Leikille ei ole olemassa yhtä oikeaa määrittelyä. Leikin määrittelyyn vaikuttaa konteksti, jossa lapsi toimii. Lapsi on yhteydessä kulttuuriin, perheeseen ja yhteisöön, jossa hän toimii. Leikki on aina tarkoituksenmukaista lapsille ja leikissä lapset yrittävät ratkaista ongelmia, joita he asettavat itselle. He voivat myös leikissä tutkia ja kokeilla asioita, jotka kiinnostavat, huolettavat, pelottavat tai jännittävät heitä. Leikissä lapsilla on myös mahdollisuus ilmaista ja käydä keskustelua tunteista, jotka liittyvät heidän kokemuksiinsa. (Smidt 2011, 2.)

Lapsen näkökulmien huomioiminen ja lapsen lähtökohdista lähtevä leikki edistävät lapsen osallistumista ja osallisuuden kokemuksien syntymistä. Leikissä lapsi uppoutuu omaan tekemiseensä ja antautuu toimintaan (Jantunen 2007, 29). Leikki on yhteydessä kaikkiin lapsen toimintaan ja leikki on lapsen toiminnassa ominaisin muoto. Leikin lapsen leikin taustalla on aikuisen jäljitteleminen, halu tehdä niin kuin aikuinen. Leikki kasvattaa ja kehittää lasta kokonaisvaltaisesti. Leikissä mielikuvitus ja kuvittelukyky kehittyvät. Sosiaalisten taitojen kehittyessä kyky asettua toisen asemaan paranee. Leikkitilanteissa keskinäisellä vuorovaikutuksella on tärkeä asema. Asioista neuvottelemisen ja sopimisen vahvistavat lapsen kielenkehitystä leikkitilanteissa. Leikin myötä kehittyvät myös liikunnalliset taidot. (Jantunen 2011, 8-9.) Helenius ja Lummelahti kuvaavat leikkiä psykologisen kehityksen moottoriksi. Leikissä lapsen on ponnisteltava, jotta hän suoriutuu ja onnistuu. Leikin motivaationa toimii lapsen halu tehdä jotain, mitä todellisuudessa ei ole

mahdollista. Leikissä lapsi tekee ensimmäisiä tietoisia toimintasuunnitelmiaan. Suunnitelmien mukaan toimiminen voi joskus olla vaikeaa ja niitä täytyy muuttaa. Lapsi oppii näin joustavuutta. (Helenius & Lummelahti 2013, 87, 93 -94)

Varhaiskasvatuksen professori Pentti Hakkarainen puolestaan korostaa lasten toimintapotentiaalin kehittymistä leikissä. Rikkailla leikkikokemuksilla ja kehittyneellä mielikuvituksella on vaikutusta myöhemmässä elämässä erilaisissa toimintatilanteissa ja ongelmanratkaisua vaativissa tehtävissä. Hakkaraisen näkemyksen mukaan leikillä on merkittävä rooli uusien ja monimutkaisten tilanteiden käsittelyssä. Leikissä rakennetaan oppimisen potentiaalia, oppimisvalmiuksia. Leikin kautta on myös mahdollista rakentaa motivaatioperustaa oppiselle. (Hakkarainen 2004, 162.) Hakkaraisen mukaan kehittymiseen leikissä sekä oppimiseen yleensä liittyy lähikehityksen vyöhykkeen käsite, jossa opetus tulee suunnata jo saavutetun kehitystason yläpuolelle. Hän perustaa näkemyksensä Vygotskin teoriaan, jossa opetuksen mahdollisuudet nähdään liittyvän kehityksen tuottamiseen. (Hakkarainen 2002, 59 -60.)

Hakkarainen liittää leikkiin vahvasti myös mielekkyysorientaation, jossa voidaan erottaa henkilökohtainen mielekkyys ja kulttuurinen mielekkyys. Henkilökohtainen mielekkyys sisältää luonnollisesti syntyneitä haluja, emotionaalisia suhteita sekä asioita, joista lapsi pitää tai ei pidä. Leikissä merkittäväksi sisältöalueeksi muodostuu myös kulttuurinen mielekkyys, jolla tarkoitetaan kulttuuriarvoihin liittyvää sisältöä. Kulttuuriseen mielekkyyteen liittyvät vahvasti elämän perusarvot. Leikki sisältää Hakkaraisen mukaan sisäisen motivaation, joka ilmenee lasten leikeissä oma-aloitteisuutena. Leikeissä lapset tekevät omia valintojaan ja leikki etenee lasten omien päätösten mukaisesti. Leikissä tapahtuvien valintojen ja vaihtoehtoista valitsemisen avulla opitaan harjoittamaan omaa tahtoa. Leikkiin liittyvät vahvasti tunteet ja emootiot. Leikkiin liittyy paljon sosiaalista kokeilemistä, jossa lapset keskinäisessä toiminnassaan rakentavat omia tulkintoja sosiaalisesta todellisuudesta. Leikissä lapset myös kehittelevät ja kokeilevat erilaisia sosiaalisia sääntöjä. (Hakkarainen 2002, 132- 134.) Pentti Hakkarainen ja hänen näkemyksensä leikistä olivat vahvasti mukana, kun Hyvinkäälle perustettiin 4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisia ryhmiä. Ryhmien perustamisen taustalla olivat Hakkaraisen teoriat leikistä, oppimisesta ja juonellisesta oppimisympäristön merkityksestä lasten kehityksen ja oppimisen tukemisessa.

7 Juonellinen oppimisympäristö

Ainesisältöihin ja orientaatioihin perustuvaa opetusta on arvosteltu sen koulumaisuudesta. Varhaiskasvatuksen professori Pentti Hakkarainen on tutkimustensa perusteella todennut, etteivät kouluuotoiset opetustavat huomioi oppimista lapsen kehityksen näkökulmasta riittävästi. Kehityksen näkökulmasta kyse on varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja

ensimmäisten kouluvuosien välisistä siirtymistä. Siirtymisissä on kysymys siitä, kuinka leikissä oppimisesta siirrytään aikuisten ohjaamaan tiedolliseen oppimiseen. Jotta oppiminen ja opetus johtavat pysyviin kehityksellisiin tuloksiin, opetuksen tulee tapahtua lapselle mielekkäässä toiminnassa. Ainesisältöihin perustuvasta opetuksesta jää usein puuttumaan lapsen oman maailman hahmottaminen ja se perustuu aikuisen tapaan hahmottaa maailmaa. Hakkarainen korostaa leikin merkitystä siirtymävaiheessa ja esittää perinteisten orientaatioiden ja oppisisältöjen käyttämisen sijaan juonellista oppimisympäristöä jossa aikuiset ja lapset toimivat yhdessä luoden tarinoihin perustuvia leikkimaailmoja tai oppimisseikkailuja. Hän peräänkuuluttaa myös kokemuksia, jotka rakentavat mielikuvitusta. Juonellisessa oppimisessa on mahdollista hyödyntää roolileikin tuottamaan symboliikkaa ja mielikuvitusta. Roolileikin tuotokset on mahdollista yhdistää ongelmanratkaisuun ja minä tietoisuuden kehittämiseen. Oppimisen ohjaamisessa tarvitaan aluksi tarinoiden luomaa kuvitteellista tukea ja vasta sitten voidaan siirtyä perinteisiin koulumuotoisiin oppimistehtäviin. (Hakkarainen 2002, 3, 9; Hakkarainen 2008, 120 -121.)

Juonelliseen oppimisympäristöön liittyvät olennaisesti erilaiset roolit ja roolien kehittäminen ja ne määrittävät aikuisen toiminnan ja aseman leikkitilanteissa. Juonellisessa oppimisympäristössä on oleellista lasten omien kysymysten herättäminen ja aloitteellisuuteen kannustaminen. (Hakkarainen, Vuorinen & Peppanen 2011.)

7.1 Leikkipedagogiikka

Juonellisen oppimisympäristön taustalla ovat ruotsalaisen Gunilla Lindqvistin ajatukset leikkipedagogisesta työskentelytavasta. Lindqvist perustaa ajatuksensa L.S. Vygotskin teoreettiseen näkemykseen esteettisyydestä leikin lähtökohtana. Leikillä on esteettinen muoto ja sitä säätelevät erilaiset käyttäytymismallit ja merkitykset. Myös lasten toiveilla, joita he sisällyttävät leikkiin, on oma vaikutuksensa leikkiin ja sen sisältöön. Leikissä yhdistyvät kertominen, runoileminen, kuvaaminen, rytmi ja improvisoiminen. Tärkeänä leikin kulkuun vaikuttavana asiana on tunne. Leikille tyypilliset piirteet muutokset, liioittelut ja kutistumiset esiintyvät yleisesti mielikuvitusprosesseissa. Leikissä lapsi kertoo tarinaa tulkitsemalla ja elävöittämällä kokemuksiaan. (Lindqvist 1998, 3, 69.) Leikki-pedagoginen työskentelytapa perustuu leikin ja kulttuurin yhteisille piirteille ja niiden välisiin suhteisiin. Työskentelytavassa kuvastuu avoin näkemys taiteesta ja kulttuurista. Kulttuuriin liittyvät luovat toimintamuodot tukevat toinen toistaan ja kasvattajat käyttävät niitä tietoisesti työskentelyssä. Mielikuvitus ja todellisuus ovat keskenään dialektisessa suhteessa jolloin ne ”väittelevät toisiaan vastaan”. Maailmasta hankitun tiedon käsittely edellyttää kokemusten tulkittamista ja uudelleen muokkaamista. Uusien mielikuvien luominen edellyttää mielikuvituksen käyttämistä. Toisaalta tulkittamisen osalta oleellista on yhdistellä uudelleen vaikutelmia, jotka ovat peräisin todellisuudesta. Leikkipedagogiikan avulla siis pyritään näkemään todellisuus uudenlaisissa valossa tai eri näkökulmasta. (Lindqvist 1998, 79.)

7.2 Juonelliset leikkimaailmat

Juonellisella toiminnalla on mahdollista luoda oppimisympäristö, leikkimaailma, jossa lasten kehitykselliset tavoitteet ja ainesisällöt tai orientaatiot sisällytetään mielikuvitusympäristössä tarinalliseen muotoon. Tarinaan perustuvan oppimisympäristön luominen mahdollistaa yhteisen kokemuksen lapsiryhmässä ja aidosti osallistavan toiminnan. Tarinan pohjalta esiin tulleet haasteet ja ongelmat ovat kaikille elämyksellinen haaste ja ongelmien ratkaisemiseen vaaditaan kaikkien yhteistä osallistumista. (Hakkarainen ym. 2011.) Leikkimaailmoihin liittyvät fyysinen tarinaan perustuva maailma, erilaisia toimintoja sekä henkilöhahmoja, rooleja. (Munter, 2013, 116.) Tarinoiden käsittelyyn liitetään dramatisointeja, jotka leikissä kuljettavat tarinaa ja juonta eteenpäin. Aikuisten esittämät roolihahmot elävöittävät leikkiä ja toimivat kuvittelun virittäjinä. Roolihahmojen ja lasten välinen vuorovaikutus edistää lasten leikkiin heittäytymistä. (Hakkarainen 2004, 166.) Olennaista on myös lapsista itsestään lähtevä problematisointi ja uusien haasteiden muodostuminen leikkitilanteisiin. Ongelmien ja haasteiden ratkaiseminen tapahtuvat lasten yhteistoiminnassa. Juoneen kiedottujen ongelmien kautta kaikilla lapsilla on mahdollisuus osallistua ongelmanratkaisuun. Ongelmat esitetään dramatisointien ja tarinankerronnan keinoin ja ne mahdollistavat lapsille ja aikuisille yhteisen kokemuksen. Kaikkien lasten aloitteet huomioidaan ja ne vaikuttavat ongelmien ratkaisuun ja tarinan etenemiseen. Lasten aloitteet ja ideat ovat tärkeänä osana leikin juonen kehittämisessä ja juonen käännteiden ideoinnissa. (Munter 2013, 116.) Oppimistehtävien suunnittelussa tulee huomioida, että ne ovat mahdollisimman avoimia ja monipuolisia, jotta positiivisen tuen avulla lapset pystyvät rakentamaan omia ja yhteisöllisiä oppimispolkuja. Erilasten oppisisältöjen ja orientaatioiden sisällyttämisellä juonen rakenteisiin ja ongelmanratkaisutehtäviin pyritään luomaan lapsille mielekkäitä oppimistilanteita. (Hakkarainen ym. 2011.) Lindqvistin mukaan leikkimaailmoissa on olennaista yksityisten ja yhteisten merkitysmaailmojen tunnistaminen ja niiden luominen. Leikki-maailma toimii lapsille mielekkäänä oppimisympäristönä, jossa yhdistyvät leikki, tutkiminen sekä luovat toiminnot. (Lindqvist 1998.)

8 Tutkimuksen toteuttaminen

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena, jossa tavoitteena oli tarkastella 4-8-vuotiaiden lasten osallisuuden toteutumista 4-8-vuotiaiden lasten yhteisopetuksellisissa ryhmissä toteutettavissa juonellisissa leikkimaailmoissa. Ajatus tutkimuksen toteuttamisesta esiteltiin Hyvinkään varhaiskasvatuksen päällikölle ja se sai kiinnostuneen vastaanoton. Tutkimussuunnitelmaa varten hahmoteltiin teoreettista viitekehystä sekä keskeisiä käsitteitä. Opinnäytetyötä varten haettiin Hyvinkään kaupungilta tutkimuslupa huhtikuussa 2015. Koska tutkimukseen osallistui lapsia perusopetuksesta että varhaiskasvatuksesta, haettiin

tutkimuslupa sekä perusopetuksen että varhaiskasvatuksen päälliköiltä. Myönteiset päätökset saatiin toukokuun 2015 alussa, minkä jälkeen opinnäytetyölle nimettiin työelämän ohjaaja. Ohjaajana toimi toisen ryhmän varhaiskasvatuksesta vastaava esimies. Opinnäytetyötä varten haastateltavat lapset olivat kaikki alaikäisiä, joten vanhemmilta kysyttiin suostumus lapsen osallistumisesta haastatteluun. Kaikki vanhemmat, joilta suostumus pyydettiin, antoivat luvan lapsen haastattelemiselle.

Opinnäytetyön toteuttamiseen vaikutti osaltaan opinnäytetyöntekijän oma rooli kasvattajana toisessa 4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisessa ryhmässä. Opinnäytetyön tekijän rooliin asettumista helpottivat juonellisen leikkimaailman tuntemus toimintaympäristönä sekä pitkä työkokemus 4 - 8- vuotiaiden yhteisopetuksellisessa ryhmässä. Myös henkilökohtaiset suhteet työntekijöihin ja varhaiskasvatuksen esimiehiin edesauttoivat tutkimuksen järjestelyjä. Toisaalta työntekijän ja opinnäytetyön tekijän roolin yhdistäminen haastoi etenkin haastattelutilanteissa sekä tulosten analysointivaiheessa. Objektiivista lähestymistapaa vaikeutti henkilöstön ja toisen ryhmän lasten tuntemus sekä omat kokemukset osallisuuden toteutumisesta juonellisissa leikkimaailmoissa.

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Tutkimusteeman operationalisoinnissa lähdettiin liikkeelle Leena Turjan osallisuuden moniulotteiden mallin pilkkomisella osakysymyksiksi (Vastamäki 2015, 130). Tämän jälkeen laadittiin teemoihin liittyvät kysymykset haastattelurungon muotoon lapsille sekä kyselylomakkeen muotoon kasvattajille. Analyysivaiheessa analyysimenetelmänä käytettiin teemoittelua. Haastatteluista ja kyselylomakkeista saaduista aineistoista pyrittiin teemoittelun avulla saamaan esiin kokoelma erilaisia vastauksia esitettyihin kysymyksiin (Eskola & Suonranta 2003, 179).

8.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyössä oli tarkoituksena tarkastella lasten osallisuutta ja sen toteutumista 4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisissa ryhmissä Hyvinkäällä keväällä 2015. Tavoitteena oli kartoittaa lasten subjektiivisia kokemuksia omasta osallisuudestaan leikkien ideoinnissa, suunnittelussa, itse leikkutilanteissa, mahdollisuudesta osallistua päätöksen tekoon sekä leikkien arviointiin. Samoin tavoitteena oli saada esiin myös kasvattajien näkemyksiä lasten osallisuuden toteutumisesta ryhmissä toteutettavissa juonellisissa leikkimaailmoissa sekä kartoittaa kasvattajien osallisuuden tukemisessa käyttämiä menetelmiä. Lisäksi koottiin myös kasvattajien ideoita ja ajatuksia lasten osallisuuden lisäämiseksi ja kehittämiseksi juonellisissa leikkimaailmoissa.

Tutkimuskysymykset:

1. Miten lapset kokevat oman osallisuutensa toteutuvan juonellisissa leikkimailmoissa?
2. Miten lasten osallisuus toteutuu koko ryhmän yhteisteisissä leikkimailmoissa kasvattajan näkökulmasta?
 - Minkälaisia osallisuuden muotoja on käytössä?
 - Minkälaisia keinoja kasvattajat nimeävät lasten osallisuuden lisäämiseksi juonellisissa leikkimailmoissa?
3. Tukivatko lasten ja kasvattajien näkemykset toisiaan osallisuuden toteutumisen osalta juonellisissa leikkimailmoissa?

8.2 Tutkimusmenetelmät ja aineisto

Tutkimusaineistoa varten haasteltiin kuutta lasta kahdesta 4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisesta ryhmästä. Molemmista ryhmistä haastateltiin kolme lasta ikäryhmistä 4-6-vuotiaat, esiopetusikäiset sekä 1-2-luokkalaiset. Haastateltavien lasten ryhmä koostui neljästä työstä ja kahdesta pojasta. Lasten haastatteluiden lisäksi tutkimusaineisto koostui kasvattajille sähköisenä kyselylomakkeilla kootusta aineistosta. Kasvattajien otannaksi valittiin viisi kasvattajaa, joista neljältä saatiin vastaukset kyselyyn.

Tutkimusaineiston keruu suoritettiin toukokuussa 2015 sekä lasten että kasvattajien osalta. Lasten haastattelut ja kasvattajien kyselyt ajoittuivat toukokuulle ryhmien toiminnan ajankohtaisuuden takia. Molemmista tutkittavissa ryhmissä oli kuluneen kevään ajan pyörinyt koko ryhmän yhteinen juonellinen leikkimailma, joten lapsilla omat kokemukset omasta osallisuudestaan olivat vielä mahdollisimman tuoreissa muistissa. Haastatteluiden sekä kasvattajille suunnatun kyselyn järjestäminen toukokuun aikana aiheutti kuitenkin haasteita aikataulutuskeskeisesti, koska toukokuu on kiireinen kuukausi sekä koulussa että varhaiskasvatuksessa. Lasten haastattelut ja kasvattajien kyselyt saatiin kuitenkin toteutettua aikataulun mukaisesti haasteista huolimatta. Lasten kokemusten osalta tulokset kertovat lähinnä kevään 2015 aikana toteutuneen leikkimailman kokemuksista ja osallisuuden tasosta. Kasvattajien osalta tulokset kuvaavat laajemmin osallisuuden toteutumista yhteisopetuksellisissa ryhmissä.

8.2.1 Lasten haastattelut

Alustavan suunnitelman mukaan lapsilta saatava tutkimusmateriaali oli tarkoitus kerätä kyselylomakkein, jotka vanhemmat olisivat täyttäneet lastensa kanssa. Lopulta tutkimusmenetelmäksi valittiin kuitenkin puolistrukturoitu teemahaastattelu (Liite 2), jonka kautta tutkimukseen saatiin autenttisempaa tietoa lasten kokemuksista ja vanhempien

vaikutuksen osuus tutkimusmateriaalin keräämisessä poistui. Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa haastattelun teema-alueet ja kysymykset ovat kaikille samat, mutta haastateltava voi vastata kysymyksiin omin sanoin. Teemahaastattelu huomioi haastateltavien tulkinnat sekä heidän asioille antamat merkitykset. (Hirsjärvi & Hurme 2000 47 -48.) Puolistrukturoitua teemahaastattelua tutkimusmenetelmänä puolsi tutkimuskysymysten asettelu, jossa haluttiin kartoittaa lasten subjektiivisia kokemuksiaan ja tulkintojaan omasta osallisuudestaan. Tutkimuskysymysten kannalta oli myös tärkeää saada suhteellisen tarkkaa tietoa lasten kokemuksista ja osallisuuden eri muotojen toteutumisesta. Lapsille suunnattujen haastattelukysymysten avulla pyrittiin nostamaan esiin nimenomaan lasten kokemuksellisuuteen liittyviä asioita. Haastattelukysymykset teemoitettiin osittain osallisuuden eri ulottuvuuksien mukaan. Suurin osa kysymyksistä käsitteli suunnittelu-, päätöksenteko-, toiminta- ja arviointiosallisuutta leikkimaailmatyöskentelyssä.

Haastatteluita suunniteltaessa tulee pohtia haastatteluun osallistuviin lapsiin tutustumista. Haastattelutilanteeseen voidaan edetä suoraviivaisesti itse haastattelutilanteeseen tai vaihtoehtoisesti tutustua haastateltaviin lapsiin ennakolta. Kumpaan vaihtoehtoon tutkimuksessa päädytään, vaikuttaa merkittävästi tutkimukseen käytettävien resurssien määrä sekä tutkijan aikaisempi kokemus lasten kanssa toimimisesta ja heidän haastattelemisestaan. (Roos & Rutanen 2014, 33.) Kysymyksessä tutkimuksessa puolet haastateltavista oli haastattelijalle tuttuja lapsia ja puolet vieraita lapsia. Resurssien rajallisuudesta ja tiukasta aikataulusta johtuen vieraisiin lapsiin tutustuminen ei ollut mahdollista. Toisaalta aikaisempi pitkä kokemus lasten kanssa toimimisesta puolsi myös vaihtoehtoa, jossa lapsiin ei tutustuttu etukäteen.

Haastateltavien valinnassa tulee huomioida, että haastateltaviksi valitaan tutkimukselliset kriteerit täyttäviä lapsia, jotka ovat puhetaitoisia ja rohkeita lapsia (Aarnos 2015, 165). Haastateltaviksi pyrittiin saamaan lapsia, joiden kielellinen kehitystaso ja itseilmaisu mahdollistavat vuorovaikutuksellisen ja informatiivisen haastattelutilanteen. Lisäksi haastateltavia lapsia valitessa tuli huomioida, että joukossa oli edustettuna molempia sukupuolia sekä kaikkiin ryhmässä toimiviin ikäryhmiin kuuluvia lapsia. Haastateltavien lapsien määräksi valikoitui kuusi lasta, koska lapsia olivat kolmesta ikäryhmästä ja mukana haastattelussa oli lapsia kahdesta yhteisopetuksellisesta ryhmästä. Haastateltavien lasten valinnassa auttoivat tutkittavien ryhmien kasvattajat, koska he tunsivat lapset ja heidän taitonsa hyvin. Tutkimuksellisen haasteen asetti lasten laaja ikähaitari. Lähtökohtaisesti lapset saattoivat olla iältään 4-9 vuotiaita riippuen syntymäajankohdasta. Haastattelukysymysten laatiminen kehitystasoltaan ja kielellisiltä valmiuksiltaan hyvin eritasoisille lapsille oli haasteellista. Kysymysten muotoilussa oli mietittävä tarkkaan mitä käsitteitä oli mahdollista käyttää, jotta lapsi ymmärtäisi kysymyksen oikein. Haastattelukysymysten muotoileminen arkikielelle oli tärkeää, jotta lapset ymmärsivät, mitä

heiltä kysyttiin. Varsinaisten haastattelukysymysten lisäksi haastattelutilanteeseen oli valmisteltu tarkentavia kysymyksiä, joilla oli mahdollista helpottaa lasten vastaamista. Oleellista oli saada kaikilta lapsilta vastauksia kaikkiin haastattelun teemoihin.

Lasten haastattelut käytiin lapsille tutuissa ympäristöissä. Ensimmäisen ryhmän lapset haastateltiin oman ryhmän tiloissa ja haastattelut toteutettiin ryhmän aikatauluun sovitellen kahden päivän aikana. Toisen ryhmän haastattelut toteutettiin kaikki saman aamupäivän aikana. Kaksi haastatteluista tehtiin koulun ruokalassa, jossa haastattelua häiritsi jonkin verran ohikulkevat ihmiset. Yksi haastattelu tehtiin ryhmän omissa tiloissa. Haastattelijalla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa paikkoihin, joissa haastattelut tehtiin. Haastatteluiden kesto vaihteli yksilöllisesti. Pisin haastattelu oli kestoltaan 13.06 minuuttia ja lyhyin haastattelu kesti 7.54 minuuttia. Haastattelun pituuteen ei ennakko-odotuksista huolimatta vaikuttanut lasten ikä, vaan suurempi vaikutus haastattelun kestoon oli lasten yksilöllisillä ominaisuuksilla ja sekä sillä kuinka pitkästi lapsi osasi tai halusi vastata kysymyksiin. Lasten haastattelut nauhoitettiin puhelimesta olevalla sovelluksella ja litteroitiin mahdollisimman tarkasti kesäkuussa 2015.

Lasten haastattelut sujuivat haastattelijan näkökulmasta katsoen hyvin. Haastattelutilannetta edesauttoi haastattelijan sekä haastateltavien yhteinen tietämys haastattelun aiheena olevasta toimintaympäristöstä. Lapset osallistuivat mielellään haastatteluun, vaikkakin ilmassa oli kaikkien lasten osalta pientä jännitystä. Alkujännityksen jälkeen lapset kuitenkin vapautuivat ja haastattelut etenivät leppoisasti. Haastatteluista jäi kokemus, että lapset uskalsivat esittää omia näkemyksiään, kokemuksiaan ja mielipiteitään. Kaikki haastatteluihin osallistuneet lapset jaksoivat haastattelun loppuun asti eivätkä kysymykset lasten mielestä tuntuneet liian vaikeilta. Haastattelun puolistrukturoitu runko toimi hyvin, vaikka jokaisen lapsen kohdalla esitettiin jonkin verran tarkentavia kysymyksiä. Nuorimman haastateltavan kohdalla tarkentavia kysymyksiä esitettiin eniten. Haastattelijan oma tietämys ja kokemukset tutkimusympäristöstä ja sen toimintamenetelmistä edistivät sekä haastattelukysymysten laatimista että ymmärrystä lasten kerronnasta.

Lasten haastatteluiden luotettavuuteen vaikuttaa aina se, onko haastattelukysymysten kautta tavoitettu lasten kokemukset luotettavasti ja onko haastatteliija ymmärtänyt lasten vastaukset niin kuin lapsi on ne tarkoittanut. Lisäksi haastatteliija voi omalla ohjailuillaan vaikuttaa lasten vastauksiin. Usein lapset myös haluavat antaa vastauksia, joita olettavat aikuisten haluavan kuulla. (Virkki 2007, 35 -36.) Kyseisten haastatteluiden osalta kaikille sekä haastattelijalle että haastateltaville tuttu toimintaympäristö mahdollisti yhteiseen kokemusmaailmaan liittyvän keskustelun. Tutuista asioista oli helppo keskustella ja haastattelijan oli helppo esittää tarkentavia kysymyksiä ja ymmärtää lasten kerrontaa. Toisaalta tämä asetti haastattelijalle haasteen olla ymmärtämättä ja tulkitsematta liian

helposti lasten vastauksia. Haastattelutilanteissa haastattelijalle tutummat lapset vastailivat kysymyksiin niukemmin. Tämä saattoi johtua yhteisistä kokemuksista samassa juonellisessa leikkimaailmassa. Tyttöjen kerronta haastattelutilanteissa oli monipuolisempaa ja kuvailevampaa kuin poikien kerronta.

8.2.2 Kasvattajien kyselyt

Yksittäisellä tutkimusmenetelmällä saadaan harvoin kattava kuva tutkimuskohteesta. Käyttämällä useampaa menetelmää aineiston keruussa on mahdollista saada useampi näkökulma tutkittavana olevaan kohteeseen tai ilmiöön. (Eskola & Suoranta 2003, 68). Lasten kokemusten lisäksi tutkimusaineistossa oli tärkeää saada esiin myös kasvattajien näkökulmia osallisuudesta sekä lasten osallisuuden toteutumisesta juonellisissa leikkimaailmoissa. Kasvattajien otannaksi tutkimukseen valikoitui molempien tutkittavien ryhmien toiminnasta vastaavat kasvattajat, joita oli viisi. Näiden viiden joukossa oli kaksi luokanopettajaa, kaksi lastentarhanopettajaa ja yksi lastenhoitaja. Tutkimusaineisto koottiin sähköisellä kyselylomakkeella (Liite 3), joka lähetettiin kasvattajien henkilökohtaiseen sähköpostiin. Tutkimusmateriaalin keräämisessä päädyttiin sähköisesti toteutettavaan kyselyyn aikataulutuksellisista syistä. Kasvattajien oli näin helpompi vastata kyselyyn oman aikataulun puitteissa. Kasvattajilla oli mahdollisuus palauttaa kyselyt joko sähköisessä muodossa tai paperiversioina. Kaikki kyselyt palautuivat takaisin sähköisessä muodossa. Kyselylomakkeella toteutettava tutkimuksen osa toteutettiin poikittaistutkimuksena. Poikittaistutkimuksessa kerättävä tutkimusaineisto kootaan tutkittavilta samana ajankohtana ja aineiston analyysillä voidaan kuvata ilmiötä (Vastamäki 2015, 121). Vastausaikaa kyselyssä annettiin kasvattajille kaksi viikkoa. Kyselyyn vastasi aikataulun puitteissa kolme kasvattajaa. Yhden kasvattajan kyselylomake palautui viikon myöhässä. Yksi kyselyn saanut kasvattaja ei palauttanut kyselylomaketta lainkaan. Tutkimukseen osallistuneet kasvattajat olivat koulutukseltaan luokanopettajia ja lastentarhanopettajia. Otoksen edustavuutta ja luotettavuutta olisi parantanut, jos kyselyyn olisi saatu myös lastenhoitajien näkemyksiä osallisuuden toteutumisesta juonellisissa leikkimaailmoissa. Tutkimukseen osallistuvissa ryhmissä oli kuitenkin vain yksi lastenhoitaja, jolle kysely oli mahdollista lähettää.

Kasvattajille suunnattu kysely sisälsi avoimia kysymyksiä sekä kysymyspatteriston. Avointen kysymysten kautta haettiin kasvattajien määrittelyjä osallisuudelle sekä osallisuuden muotoja, joita ryhmissä oli käytössä. Kysymysten avulla kartoitettiin myös kasvattajien kokemuksia omista mahdollisuuksistaan edistää lasten osallisuuden toteutumista sekä kehittämisajatuksia lasten osallisuuden lisäämiseksi juonellisissa leikkimaailmoissa. Kysymyspatteriston avulla kasvattajat arvioivat lasten osallisuuden toteutumista osallisuuden eri osa-alueilla viisi-tasoisella asteikolla.

Sähköisenä toteutettu kysely ei tutkimusaineiston keruun kannalta ollut paras mahdollinen. Kyselyn sähköisellä muodolla oli vaikutusta tutkimuksen luotettavuuteen. Vastaajan paneutumista ja vastaamiseen käytettävää aikaa ei voitu sähköisellä kyselyllä arvioida. Haastatteleamalla kasvattajia olisi ollut mahdollista saada luotettavampaa tietoa kasvattajien näkemyksistä ja haastattelijalla oli ollut mahdollisuus tarkentaa epäselviä vastauksia. Haastatteluiden järjestäminen ei kuitenkaan kasvattajien kiireiden ja opinnäytetyön aikataulutuksen puitteissa ollut mahdollista.

8.3 Tutkimuksen eteneminen

Sisällönanalyysiä työstettiin teorialähtöisesti, koska tutkimusaineiston analyysin luokittelu perustui aikaisempaan teoriaan osallisuuden ulottuvuuksista (Tuomi & Sarajärvi 2011, 113). Tutkimuksessa aineiston keruun teoreettisena pohjana korostuivat Leena Turjan osallisuuden moniulotteisuuden tasot. Sekä lasten että kasvattajien osalta kysymyksillä kartoitettiin osallisuuden eri ulottuvuuksien sekä toimintaan liittyvien osallisuuden muotojen toteutumista.

Litteroinnin pohjalta lasten vastaukset koottiin yhteen kunkin kysymyksen osalta, jolloin saatiin kokonaiskuva lasten kokemuksista. Materiaalista nostettiin esiin lasten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta. Näitä kokemuksia tulkittiin analysointivaiheessa Turjan osallisuuden moniulotteisuuden mallin pohjalta. Lasten kokemukset jaoteltiin valtaistumisen, aiheen ja vaikutuspiirin, toimintaan liittyvien osallistumisen muotojen sekä tunnekokemuksen mukaisesti. Tulosten tulkintavaiheessa näiden osallisuuden ulottuvuuksien yhteyteen nostettiin lasten vastauksista suoria lainauksia, jotka tukivat tehtyjä tulkintoja.

Kasvattajien kyselylomakkeessa olleiden avointen kysymysten osalta kasvattajien vastaukset koottiin yhteen. Aluksi hahmoteltiin kasvattajien näkemyksiä osallisuudesta käsitteenä sekä osallisuuden toteutumista yleisesti tutkimukseen osallistuvissa ryhmissä. Kysymyspatterin osalta kasvattajien näkemykset taulukoitiin ja taulukosta jatko työstettiin kaavio, jossa kuvattiin osallisuuden konkreettisten muotojen toteutumista kasvattajien näkökulmasta. Kasvattajien vastausten osalta koottiin yhteen ajatukset juonellisen leikkimaailmatyöskentelyn kehittämiseksi ja arviot kasvattajien omista mahdollisuuksista lasten osallisuuden tukemisessa.

9 Tutkimuksen tulokset

9.1 Lasten osallisuuden toteutuminen

Tutkimustulosten jaottelun pohjana käytettiin lasten osallisuuden toteutumisen osalta Leena Turjan (2012, 49.) mallia osallisuuden moniulotteisuudesta. Tarkastelun kohteena olivat lasten valtaistumisen kokemukset sekä leikkimaailman aihe ja vaikutuspiiriä. Tunne- tasoon vaikuttaneet osallisuuden muodot konkretisoituvat tutkimustuloksissa osallistumis-, ideointi-, suunnittelu-, päätöksenteko-, toimeenpano- ja arviointiosallisuuden kokemuksina leikkimaailmoissa.

Lasten toimintaympäristön tulee olla yhteisöllisyyttä edistävä ja toimintaan motivoiva. Lasten tulee saada vaikuttaa toimintaan omien kykyjensä mukaisesti ja tuntea kuuluvansa yhteisöön. Tutkimustulosten perusteella oli havaittavissa, että lasten kokemukset omasta osallisuudestaan olivat yleisesti ottaen positiivisia ja he kokivat voivansa osallistua ryhmän yhteisten juonellisten leikkimaailmojen toteuttamiseen.

9.1.1 Lasten valtaistuminen

Lapsen persoonallisuudella ja temperamentilla on merkittävä vaikutus lasten valtaistumisen tunteiden muodostumisen kannalta. Myös yksilölliset erot kehityksessä ja taidossa vaikuttavat valtaistumisen kokemuksiin. Sosiaaliset ja vuorovaikutustaidot sekä kielelliset valmiudet korostuvat, kun edetään pelkämästä mukanaolosta kohti omien aloitteiden tekemistä ja neuvotteluita. Tutkimukseen osallistuvien lasten kokemusten kautta välittyi kuva, että lapset kokivat valtaistumista monilla tasoilla. Kaikista lasten haastatteluista kävi ilmi, että valtaistumisen alin taso mukanaolo toteutui hyvin leikkimaailmoissa. Mukana oleminen koettiin positiivisena ja mukavana. Lasten vastausten perusteella yhteinen tekeminen, seikkaileminen ja roolihahmojen tapaaminen koettiin mukavana ja osallisuutta edistävänä yhteisessä leikkimaailmassa.

”No kaikki on mukana ja me aina seikkaillaan ja nähdään aina joku hahmo.”

1-luokkalainen tyttö

Osallisuuden kokemisen kannalta erityisen tärkeää on kokemus siitä, että tulee kuulluksi. Kuulluksi tulemisen kokemus yhteisön toisten jäsenten taholta vahvisti osallisuuden tunnetta myös tutkimuksen kohteena olevissa leikkimaailmoissa. Tutkimukseen osallistuvien lasten vastausten perusteella lapset kokivat tullessa kuulluksi niin aikuisten kuin lastenkin osalta. Aikuisten osalta kuulluksi tuleminen ilmeni siten, että aikuiset kuuntelivat heidän ideoitaan, ajatuksiaan ja ehdotuksiaan ja niitä toteutettiin yhdessä leikkimaailmoissa. Toisessa ryhmässä käytettiin paljon videointia toiminnan dokumentoinnissa ja videointi edustikin erään lapsen ajatusta aikuisten kuuntelemisesta ja kuulluksi tulemisesta.

”Siinä samalla ottaa joku aina videota ja välil katotaan niit nauhoja ja kuunnellaan mitä meidän piti tehdä tai jotai niinku mitä me tehtiin. Tai mitä me ollaan menty lupaamaan niille määnniäisille ja kakkiaisille.”

1-luokkalainen tyttö

Myös toisten lasten osalta lapset kokivat pääsääntöisesti tulleet kuulluksi. Viittaaminen puheenvuoron saamiseksi mainittiin tavaksi tulla kuulluksi.

”Se on silleen kun viitataan niin muut on hiljaa aina kuuntelee.”

1-luokkalainen tyttö

Kuulluksi tuleminen ei kuitenkaan aina toteutunut. Tähän syyksi ilmenivät lasten vaikeudet ja ongelmat kaverisuhteissa tiettyjen kavereiden kanssa.

Valtaistumisen kokemiseen liittyy myös mahdollisuus olla valitsemassa erilaisista vaihtoehtoista. Lasten vastausten perusteella heillä oli mahdollisuuksia tehdä erilaisia valintoja. Yhteisessä ideoinnissa ja suunnittelussa esille tulleista ideoista päätösten tekovaiheessa lapset valitsivat yhteisesti neuvotellen toimintatavat, joiden mukaan toiminta leikkimaailmoissa eteni. Erilaiset roolit liittyivät keskeisesti leikkimaailmoihin. Leikkiroolien valinnassa esiintyi eroja tutkimukseen osallistuvien ryhmien välillä. Toisessa ryhmässä rooleissa toimivat pääsääntöisesti aikuiset ja lapset osallistuivat leikeissä rooleissa melko vähän.

”Se on sillee vaikka että seikkaillaan siinä ja ne aikuiset on niitä hahmoja.”

6v. tyttö

Toisessa ryhmässä myös lapset kokivat saavansa mahdollisuuden olla rooleissa ja valita mieleisiä leikkirooleja leikkitilanteissa. Ryhmien toiminta leikkimaailmoissa poikkesi jonkin verran toisistaan myös leikkipaikkojen osalta. Tällä oli vaikutusta valinnan mahdollisuuksien toteutumiseen. Toisessa ryhmässä leikit leikittiin pääsääntöisesti koko ryhmä yhtä aikaa samassa paikassa.

”Me leikitään sitä leikkimaailmaa joo sillee, et me ollaa koko ajan niinku yhdessä ja kuunnellaan mitä ne sanoo ni sit me voidaan kaikki vaikuttaa.”

1-luokkalainen tyttö

Toisen ryhmän toimintatapoihin taas leikkimaailmassa liittyi yhteisten samassa paikassa tapahtuvien leikkien lisäksi leikkejä, joissa käytössä oli leikkimaailmaan liittyviä useampia leikkipaikkoja, joista lapset kokivat voivansa valita mieleisensä leikkien aikana.

”Mä olin ainaski siel hevosil ja ratsastin siellä ja kaikkee. Sitte mä pääsin toisten mukaan sinne Matiaksen mökkiin ja välillä mä koputin siihen oveen.”

4 v. tyttö

Mieleisten leikkipaikkojen valintaa vaikeutti lasten mukaan tilojen ahtaus, jolloin leikkijöiden määrä eri leikkipisteissä oli jouduttu rajoittamaan.

Omien aloitteiden tekeminen yhteisissä hetkissä toteutui lasten vastausten perusteella hyvin. Pääsääntöisesti lapset kokivat uskaltavansa kertoa mielipiteitänsä, ajatuksiansa ja ideoitaan ryhmätilanteissa. Vastauksista kävi kuitenkin myös ilmi, että omien ajatusten jakamista saattoi vaikeuttaa jännittäminen. Samoin omien ajatusten esille tuomiseen vaikuttivat paikalla olevat kuulijat. Tutummille ihmisille omien ajatusten kertominen tuntui lapsista helpommalta kuin vieraille. Omien ideoiden ilmaisemiseen vaikuttivat myös oma tunnetila ja kokemus omasta hyödyllisyydestä.

”Noo ehkä niinku riippuu siint tilanteesta. On vähän niinku sillee et ei oikeen tiedä millä päällä nyt ite on siin. Niin mikä on mieli. Niin et jos niinku semmonen et mä ihan turha niin sillon ei tuu yhtään mitään.”

Esiopetusikäinen tyttö

Osalle lapsista mielipiteiden ja omien ajatusten ja ideoiden ilmaiseminen oli helpompaa, jos joku kysyi niitä. Osa lapsista koki kuitenkin voivansa ideoida oma-aloitteisestikin ja olla aloitteen tekijänä.

9.1.2 Osallisuuden aihe, vaikutuspiiri ja ajallinen ulottuvuus

Juonelliset leikkimaailmat olivat yhteisöllistä toimintaa, johon osallistuivat niin lapset kuin kasvattajatkin. Leikkimaailman aihe oli siis kaikille yhteisön jäsenille sama. Kokemus yhteisestä juonellisesta leikkileikkimaailmasta ja omasta osallisuudesta vaihteli kuitenkin yksilöllisesti paljon. Jokaisella lapsella oli henkilökohtainen kokemus ja tunne omasta osallisuuden toteutumisestaan. Tutkimuksen perusteella lasten kokemukset ulottuivat myös paljon laajemmalle kuin pelkästään henkilökohtaiselle tasolle. Lapset kokivat

leikkimaailmassa paljon lasten keskinäisiä kohtaamisia, joihin aikuiset eivät olleet vaikuttaneet.

”Sillee sit niinku että me voidaan aina sillee me lapset että aikuiset ei niinku ymmärrä mitä me lapset esitetään. Me lapset ymmärretään toisiamme niin hyvin, että sitte niinku saadaan helpommin ymmärretty, sitte saadaan paremmin niinku jutut tehty.”

Esiopetusikäinen tyttö

Mukavaksi koettiin myös se, että kaikki olivat mukana leikeissä. Leikkimaailma ei ollut vain lasten juttu, vaan aikuisetkin osallistuvat leikkeihin erilaisissa rooleissa. Aikuisten esittämien roolihahmojen kohtaamiset lisäsivät elämyksellisyyttä ja kokemuksellisuutta leikkeihin.

Juonellisten leikkimaailmojen pitkäkestoisuuden voidaan nähdä lisäävän lasten osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia. Pitkäjänteisen toiminnan suunnitteluun lasten mukaan ottaminen mahdollistuu lyhytkestoista toimintaa paremmin. Juonellisuus sekä leikki toimintamuotona edistivät lasten osallistumisen mahdollisuuksia leikkimaailmoissa. Ajallisen ulottuvuuden arvioiminen lasten kanssa oli kuitenkin haasteellista, eikä sitä lasten haastatteluissa sivuttu.

9.1.3 Osallisuus tietona, toimintana ja osallisuuden tunteena

Lasten haastatteluiden perusteella lapset olivat tietoisia omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja he tunsivat voivansa osallistua juonellisten leikkimaailmojen toteuttamiseen. Lasten tietoisuudesta materiaaliin resursseihin ja tietoisuudesta omiin vaikutusmahdollisuuksiin ei tutkimuskysymysten perusteella saatu suoraa vastausta, mutta lasten vastaukset viestittivät epäsuorasti, että he olivat kuitenkin tietoisia näistä mahdollisuuksistaan. Parhaiten lasten osallisuus toteutui osallistumis-, ideointi- ja suunnitteluosallisuuden kohdalla. Lapset olivat tietoisia omista mahdollisuuksistaan olla vaikuttamassa ideointiin ja suunnitteluun. Eniten lapset kokivat kuitenkin voivansa suunnitella leikkien sisältöä sen tapahtumia ja etenemistä. Leikkien suunnitteluun tapahtui yhdessä keskustellen ja jutellen sekä sopimisena leikin etenemistä ja jatkosta.

” No me aina sen aluks suunnitellaan mitä me nyt niinku tehään siellä. Ja lopuks suunnitellaan mitä me seuraaval kerral tehään”.

1-luokkalainen tyttö

Osallisuuteen kuuluu myös mahdollisuus osallistua päätösten tekemiseen. Lasten vastauksista kävi ilmi, että he olivat tietoisia omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja mahdollisuuksistaan tehdä leikkimaailmaan liittyviä päätöksiä. Lapset kokivat osallistuvansa päätöksentekoon eniten leikkitilanteisiin liittyvissä asioissa, kuten leikin tapahtumiin ja leikin jatkumiseen liittyvissä kysymyksissä. Lasten kokemuksista kävi ilmi, etteivät kasvattajat aina ymmärrä lasten ajatuksia leikkimaailmoissa. Lapset kokivat, että lapset ymmärsivät toisiaan usein paremmin kuin kasvattajat ja silloin lasten oli helpompi tehdä päätöksiä keskenään leikkimaailmassa.

”No semmosista asioista mihin aikuiset ei osaa puuttua. Koska me lapset ymmärretään toisiamme niin hyvin, että sitte niinku saadaan helpommin ymmärretty, sitte saadaan paremmin niinku jutut tehty.”

Esiopetusikäinen tyttö

Haastateltavien lasten mukaan äänestämistä käytettiin lasten päätösten tekemisessä yleisesti, koska valittavia vaihtoehtoja oli yleensä useita.

”Niinku jokainen saa ehdottaa ja sit me laitetaan muistiin, ni sit äänestetään niist parhain ja mikä on sillee hyvä asia.”

1-luokkalainen tyttö

Lasten näkemysten mukaan myös kasvattajat osallistuivat päätösten tekemiseen leikkimaailmoissa. Aikuisten tekemät päätökset liittyivät lasten kokemusten mukaan leikkimaailmojen teemojen ja tarinoiden valitsemiseen.

”No ne aikuiset vaan niinku vaan valitsi, niinku sen Ronja ryövärin tyttären Ja sit me alettiin lukee sitä.”

6 v. tyttö

Osa lapsista koki selkeästi, että kasvattajille on vaikea ehdottaa leikkejä, joita haluaisi leikkiä leikkimaailmoissa. Tällä oli varmasti vaikutusta siihen, että päätökset leikkimaailmojen tarinoista lasten kokemusten mukaan tekivät ryhmän kasvattajat. Kasvattajat päättivät myös leikkimaailmassa käytettävistä roolihahmoista ja omista rooleistaan. Lapset kokivat tarvitsevänsä kasvattajien päätöksiä tilanteissa, joissa lapset eivät osanneet päättää asioista. Kasvattajien päätöksiä tarvittiin lasten mielestä myös tilanteissa, joissa lapset eivät ole varmoja toteuttamismahdollisuuksista esim. leikkipaikkojen rakentamisessa.

”Esim. mm..kaikista jutuista mitkä on hyväksi siinä jotka ei pysty tai pystyy tehdä.”

2-luokkalainen poika

Toimeenpano-osallisuuden osalta lapsilla oli erilaisia kokemuksia. Leikkimaailmat vaativat toteutuakseen ympäristön, joka johdattaa lapsen ajatukset kuvitteelliseen maailmaan, johon leikit sijoittuvat. Leikkimaailmojen rakentamisen suhteen tutkimukseen osallistuvien ryhmien toimintatavoissa ilmeni selkeitä eroavaisuuksia. Toisen ryhmän lapset kertoivat voivansa osallistua leikkimaailman ympäristön suunnitteluun ja rakentamiseen.

”Mä olin suunnittelemassa taloa. Ja sitte oli viel yks juttu mikä mun piti maalata. XXXX maalasi sitä alapintaa niin mä maalasinkin koko pinnan.”

4 v. tyttö

Toisen ryhmän lapset kertoivat ideoivansa ympäristöä, mutta ympäristön toteutuksesta ja rakentamisesta vastasivat aikuiset.

”No se menee silleen et kun me keskustellaan aina viime kerrasta mitä on tapahtunu tuol alhaalla, nää ni sit ku ovi on kiiinni siel toisella puolella menee yleensä valot pois ja sit ne alkaa tekee, rakentaa, ketkä aikuiset on siellä alhaalla. Kun me tullaan siel on se maailma. Me aina kun me jutellaan sillee ja seuraavalla kerralla jos esim. me mennään tapaamaan jotain kakkiaisia. Nii sit kun asuu siellä luolissa ne kakkiaiset ni sinne tulee sellanen luolatunnelma, vähä niinku.”

1-luokkalainen tyttö

Toimeenpano-osallisuudessa leikkiympäristön rakentamisen lisäksi leikkiin osallistuminen oli tärkeä osa osallisuuden toteutumista. Lasten vastauksissa korostuivat leikkien osalta seikkaileminen, erilaisten ja yllättävien roolihahmojen tapaaminen sekä leikkiin liittyvien tehtävien ratkaiseminen. Lasten toiveet oman osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi liittyivät lähinnä yksittäisiin leikki-tilanteisiin.

Arviointiosallisuus toteutui lasten kokemusten mukaan osallisuuden muodoista kaikista heikoimmin. Lapset kokivat tehneensä arviointia melko vähän. Leikkien sujumisesta keskusteltiin ja toisessa ryhmässä oli käytössä myös peukku-arviointi, jolloin kaikilla lapsilla oli mahdollisuus ilmaista oma mielipiteensä leikkien sujumisesta. Arvioinnissa keskityttiin ainoastaan yksittäisten leikkikertojen arviointiin eikä leikkimaailmojen toteutumista arvioitu lasten kertoman perusteella kokonaisuutena.

Osallisuuden kokeminen tapahtui lopulta tunne-tasolla. Leikkimaailmoissa saadut kokemukset vaikuttivat osallisuuden tunteen muodostumiseen. Lapset kokivat yleisesti leikkimaailmat positiivisina ja mukavina, joten osallisuuden voitiin nähdä toteutuneen hyvin.

Leikkimaailmoissa koettiin myös vähemmän mukavia asioista ja tunteita. Osallisuuden toteutumisen kannalta jännittävät tilanteet ja pelkääminen muodostuivat haittaaviksi tekijöiksi. Osallistumisosallisuutta heikensivät lasten kokemukset tilanteista, joista joutui jostakin syystä olemaan poissa tai tilanteet, joissa ei jostain syystä pysynyt mukana eli ymmärtänyt mitä tapahtui. Myös tilanteet, joissa heidän toiveensa esim. leikkipaikoista eivät toteutuneet, haittasivat osallisuuden tunteen muodostumista.

9.2 Osallisuus ja sen toteutuminen kasvattajien näkökulmasta

Tutkimusaineiston perusteella kasvattajien näkemykset lasten osallisuudesta olivat keskenään hyvin samansuuntaisia. Kasvattajat totesivat lapsen oman aktiivisuuden sekä toiminnan subjektina olemisen olevan tärkeässä asemassa osallisuuden toteutumisen näkökulmasta. Osallisuuden ilmenevän kasvattajien mukaan lapsen kunnioittamisena tasavertaisena ja ajattelevana yksilönä sekä hänen mielipiteidensä huomioimisena. Myös vuorovaikutus toisten kanssa mainittiin osana osallisuutta.

”Osallisuus tarkoittaa mielestäni sitä, että lapsi on itse aktiivinen omaa toimintaansa koskevassa suunnittelussa ja päätöksenteossa vuorovaikutuksessa toisten kanssa.”

Luokanopettaja

Lasten osallisuuden tukeminen vaati kasvattajilta herkkyyttä ja ymmärrystä kunkin lapsen yksilöllisistä tarpeista. Laaja ikähaitari ja erilaiset persoonallisuudet sekä taitotaso vaikuttivat lapsen mahdollisuuksiin osallistua ja vaikuttaa toimintaan. Kasvattajan tehtävänä oli huomioida lapset yksilöllisesti ja tukea tarpeen vaatiessa lasta.

”Osallisuus ei tarkoita kaikkien kohdalla etulinjassa oloa ja äänessä oloa, vaan jonkun osallisuus on sitä, että hän on koko ajan tapahtumien ytimessä ja hengessä mukana. Lapset ovat erilaisia ja kunkin osallisuus riippuu hänen omista intresseistään ja persoonallisuudestaan.”

Luokanopettaja

”Eri-ikäisissä lapsissa on hyvin monenlaisia ja monen luonteisia lapsia. Joku nelivuotias on aktiivisempi keskustelija ja suunnittelija leikkimaailmassa kuin

joku tokaluokkalainen, mutta jokainen osallistuu omien resurssiensa mukaisesti.”

Luokanopettaja

Kasvattajien näkemysten mukaan lasten osallisuus ryhmissä ilmeni yleisellä tasolla osallistumisena ryhmän arkeen. Lapsen osallisuus näyttäytyi mahdollisuutena osallistua oman toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Osallistumisen tuli kuitenkin erään kasvattajan mukaan olla kuitenkin pedagogisesti perustelua.

”Lähtökohtaisesti ryhmässä pyrimme suunnittelemaan toimintaa siten, että lapset pääsevät itse osallistumaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen erityisesti leikkimaailmojen toteuttamisessa.”

Lastentarhanopettaja

Kasvattajien toiminnassa osallisuuden huomioiminen ilmeni lasten kanssa keskusteluna ja lasten ajatusten ja toiveiden kuuntelemisena. Osa kasvattajista koki, että lasten aktiivisuudella oli vaikutusta siihen, kuinka paljon aikuinen suunnittelee ja ohjaa toimintaa. Jos ryhmässä on paljon lapsia, jotka kokevat osallistumisen vaikeaksi, silloin kasvattajien osallistava rooli korostuu.

”Toki tuenkin siten, että yritän motivoida ja auttaa uusia /arempia ilmaisemaan mielipiteensä tai perehtymään paremmin leikkimaailmaan toimintamuotona, mutta olen huomannut, ettei leikkiin hoputtaminen oikein toimi. Lapset tarvitsevat aikaa tutustua, seurata, kiinnostua ja osallistua. Toki olen käytettävissä, mutta tässäkin minun pitää olla sisäisesti aktiivinen ja ulkoisesti passiivinen eli maltaa mennä lapsen tahdissa.”

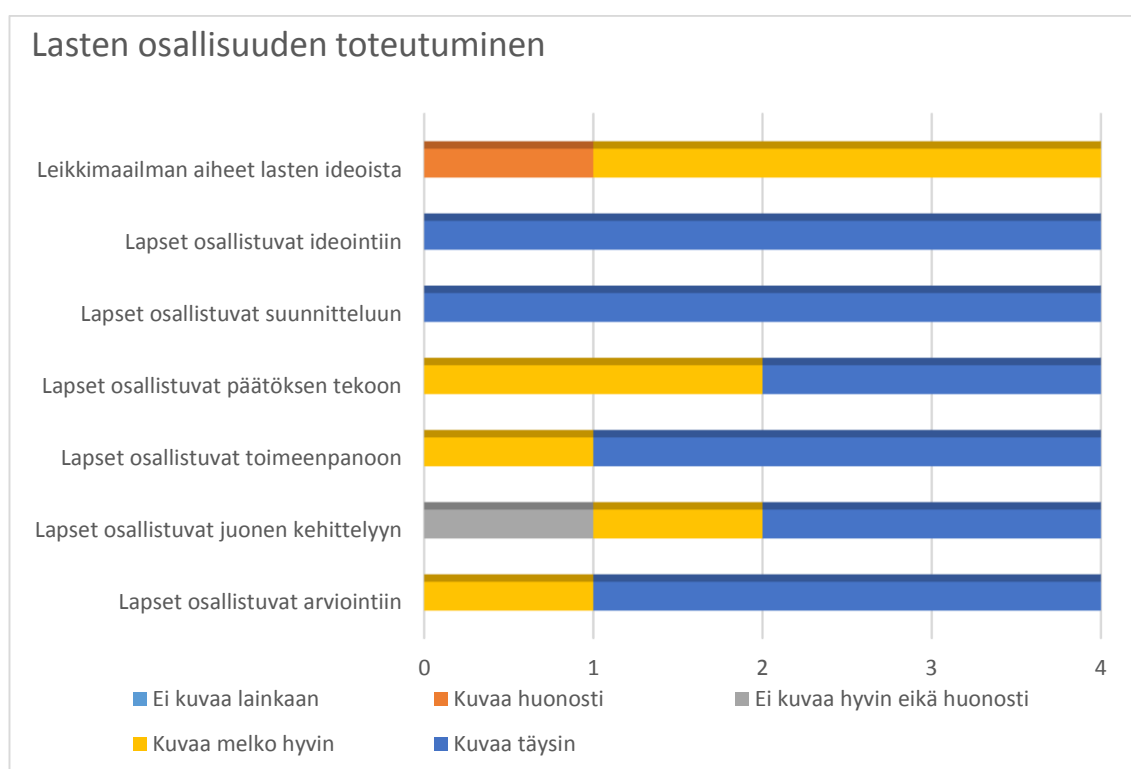
Lastentarhanopettaja

Lapsiryhmän aktiiviset ja osallistuvat lapset olivat tärkeässä asemassa lasten osallisuuden toteutumisen kannalta. Nämä lapset mallittivat osallistumista ja ruokkivat ajatuksia ja ideoita, joihin myös vähemmän osallistuvien on helpompi lähteä mukaan.

”Jos ryhmässä on enemmän aktiivisia ja omia ajatuksia kertovia lapsia, myös lasten osallisuus toteutuu paremmin.”

Luokanopettaja

Kasvattajien mukaan juonellisissa leikkimaailmoissa lasten osallisuus ilmeni parhaiten lasten osallisuutena ideointiin, suunnitteluun ja päätösten tekemiseen. Yhteisinä osallisuutta tukevinä toimintamuotoina kasvattajat mainitsivat yhteiset keskustelut mm. aamupiireissä ja pienryhmissä sekä vuorovaikutus niin aikuisten, lasten kuin roolihahmojen kanssa. Osallisuutta lisäsi myös erilaisissa ryhmissä toimiminen, jolloin lapsilla oli mahdollisuus vuorovaikutukseen toisten kanssa. Ryhmissä myös mahdollistui tehtävien jakaminen lasten taitojen ja halujen mukaan. Jokaisella lapsella oli mahdollisuus tulla kuulluksi ja osallistua toimintaan omien resurssiensa mukaisesti.

Kuvio 2: Lasten osallisuuden toteutuminen leikkimaailmoissa kasvattajien näkökulmasta

Kuviosta 2 käy ilmi neljän kyselyyn osallistuneen kasvattajan näkemykset lasten osallisuuden toteutumisesta leikkimaailmoissa osallisuuden eri osa-alueilla. Kasvattajien vastausten perusteella voidaan todeta, että lasten ajatukset ja ideat vaikuttivat leikkimaailmojen aiheen valintaan melko paljon. Puolet kasvattajista mainitsi, että leikkimaailman valintaa edelsi keskustelu lasten kanssa. Keskustelun aiheena olivat lasten ajatukset, ideat ja toiveet leikkimaailmaan liittyen. Lapset osallistuivat yleensä mielikuvitukselliseen ideointiin innostuneesti, joskus jopa epärealistisesti. Kasvattajat olivat hyvin yksimielisiä siitä, että

lasten tarpeet sekä lapsista ja lapsiryhmästä tehdyt havainnot vaikuttivat aina leikkimaailman valintaan.

”Leikkimaailmoissa lapset pääsevät aina ideoimaan ja suunnittelemaan yhteistä leikkimaailmaa, johon aikuiset ovat miettineet raamit, esimerkiksi kaupunkileikki tai johonkin tarinaan pohjautuva leikkimaailma. Leikkimaailma alkaa rakentumaan lasten ideoista ja ajatuksista eteenpäin. Olemme esimerkiksi tehneet ajatuskarttoja, jolloin jokaisella lapsella on mahdollisuus kertoa omia ajatuksia leikkimaailmaan liittyen.”

Luokanopettaja

Lapset myös suunnittelivat kasvattajien mukaan paljon leikkimaailmoja ja niiden tulevia tapahtumia. Muut suunnittelun kohteet liittyivät kasvattajien näkemysten leikkimaailman ympäristöön ja leikkipaikkoihin sekä mielenkiintoisten roolihahmojen tapaamisiin. Suunnittelua edustivat myös toisessa ryhmässä käytössä olleet kirjan sivut, joihin lapset leikkikertojen jälkeen kirjasivat toiveitaan ja ajatuksiaan leikistä.

”Leikkikerran jälkeen lapsi kirjoittaa kirjan sivun, johon hän piirtää kuvan leikkikerrasta ja kirjoittaa joko itse tai aikuisen avustuksella mitä leikissä tapahtui. Myös kirjan sivu on vaikuttamisen väline; lapsi voi sivulle kirjata mitä toivoo tai mitä arvelee seuraavaksi tapahtuvan.”

Luokanopettaja

Yhteisissä leikeissä omien ajatusten jakamisen ja mielipiteiden kertomisen kasvattajat näkivät edustavan osallisuutta, samoin kuin osallistumisen yhteisiin neuvotteluihin. Lasten vastuuttaminen leikin jatkon suunnittelusta koettiin kasvattajien taholta yhdeksi osallisuuden tärkeäksi muodoksi juonellisissa leikkimaailmoissa. Leikkien juonen kehittelyn osalta kasvattajien näkemykset erosivat jonkin verran toisistaan. Toisen ryhmän osalta kasvattajat näkivät lasten osallistuvan juonen kehittelyyn paljon, mutta toisen ryhmän kasvattajien näkemysten mukaan lapset eivät olleet juonen kehittelyssä yhtä aktiivisia. Juonen kehittelyyn lapset osallistuivat pohtimalla ja suunnittelemalla seuraavia leikkikerran tapahtumia.

Koululaiset ja esiopetusikäiset lapset olivat kasvattajien mukaan tyypillisesti aktiivisempia osallistumaan keskusteluihin ja ideoimaan tapahtumia ja heidän kehittyneempi taitotasonsa toi esiin näiden lasten osallisuuden aikuisille selvemmin. Vanhempien lasten edeltävät kokemukset leikkimaailmoista edesauttoivat aktiivista osallistumista ja vaikuttamista leikkimaailmoissa. Pienemmille ryhmäläisille oli tyypillisempää seuralla isompien toimimista.

”Kaikilla on mahdollisuus tulla kuulluksi ja osallistua toimintaan. Toki vanhemmilla lapsilla voi olla enemmän taitoja toimia ryhmässä ja tuoda omaa osallisuuttaan esille, mutta joku viisivuotias voi hyvinkin olla aktiivinen toimija, kun taas joku toinen seitsenvuotias voi vetäytyä ja olla hiljainen osallistuja. Myös vanhemmat lapset ovat usein toimineet tällaisessa yhteistoiminnallisessa ryhmässä pidempään, joten heillä on tietoa, jota pienemmillä ei ole.”

Luokanopettaja

”Uudet pienimmät katselevat yleensä aluksi ja tulevat mukaan kun uskaltavat/haluavat. Yleensä 4-vuotiaat eivät juurikaan leikkitilanteissa osallistu vuorovaikutukseen draamahahmon kanssa, mutta kertovat mielipiteensä jälkikeskustelussa. Viisivuotias on vielä useimmiten syrjässä. Eskarit ovat jo toimijoita, paitsi jos on uusia ja arkoja. Koululaiset pyörittävät tottuneesti palettia ja huolehtivat myös muista. Tokikset ovat huikeita. He suunnittelevat, keskustelevat, tekevät kompromisseja ja huolehtivat pienistä jännissä tilanteissa.”

Lastentarhanopettaja

Vaikka vanhemmat ryhmäläiset olivatkin ryhmätilanteissa usein aktiivisempia, ei lasten ikä ei kuitenkaan kasvattajien näkemysten mukaan ollut osallistumisen kannalta ratkaiseva. Ikää enemmän lasten osallisuuteen ja aktiivisuuteen leikkimaailmoissa vaikuttivat kasvattajien näkemysten mukaan lasten temperamentti ja persoona. Osallisuuteen vaikutti paljon myös leikkimaailmassa tapahtuva toiminta.

”Mielestämme kaikilla ryhmäläisillä on samanlainen asema iästä riippumatta ja osallisuus voi olla ikätasoon suhteutettua. Mielestäni kuitenkin lapsen persoonallisuus vaikuttaa osallisuuden määrään ja laatuun enemmän kuin ikä.”

Luokanopettaja

Kasvattajien näkemysten mukaan lapset osallistuivat aktiivisesti päätöksentekoon leikkimaailmoissa. Lapset osallistuvat myös leikkimaailman toteuttamiseen aktiivisesti leikkien muodossa sekä rakentamalla leikkiympäristöä. Lapsilla oli mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa leikin kulkuun myös olemalla vuorovaikutuksessa roolihahmojen kanssa. Osa kasvattajista korosti lasten vastuunkantamista leikkimaailman etenemisen suhteen. Lapsilta edellytettiin vastuullisuutta suunnitella tulevaa, jotta leikit leikkimaailmassa etenisivät.

”Meillä lapset suunnittelevat seuraavan session, ja tietävät, että aikuiset toteuttavat sen. Jos he eivät suunnittele, ei välttämättä leikkimaailmassa ole mitään valmista suunniteltua.”

Lastentarhanopettaja

Arvioinnin osalta kasvattajien näkemykset vastasivat keskenään hyvin toisiaan. Arvioinnin nähtiin toteutuvan hyvin leikkimaailmoissa.

”Usein kysymme lasten mielipidettä siihen, miten heidän mielestään leikit ovat sujuneet. Toiset lapset kertoisivat vuolaasti omia mielipiteitään, mutta me olemme tehneet paljon myös peukkuarviointia, jolloin lapsi omaa peukku näyttämällä kertoo oman arviointinsa. Näin myös ne ryhmän hiljaisimmat lapset ovat osallisina arvioinnissa.”

Luokanopettaja

Toisessa ryhmässä lapset tekivät leikkimaailmaan liittyen kirjaa, johon jokaisen leikkikerran jälkeen lapset kirjasivat tai piirsivät leikkikerran tapahtumia. Kirjan sivut vietiin vielä kotiin, jolloin sivu toimi myös arvioinnin välineenä.

”Kirjan sivussa lapsi vielä kertaa vanhemman kanssa tapahtumat ja vanhempi kirjaa fiilikset, joista me saamme arvokkaan tiedon.”

Lastentarhanopettaja

Lasten informoiminen heidän osallistumisen mahdollisuuksista ja mahdollisuudesta käyttää materiaalisia resursseja saattoi arjessa unohtua kasvattajilta helposti. Pidettiin itsestään selvänä, että lapset ymmärsivät omat mahdollisuutensa osallistua toimintaan ja materiaaliin resursseihin. Lapset oppivat nämä usein toiminnan ohessa tai kavereiden kertomina. Kasvattajien näkemykset erosivat toisistaan lasten tietoisuudesta omiin osallistumisen mahdollisuuksiinsa ja materiaaliin resursseihin. Kasvattajien vastauksista ilmeni, että suurin osa vastanneista kasvattajista ei kokenut lasten olevan tietoisia omista mahdollisuuksistaan tai olivat epävarmoja lasten tietoisuuksista.

Lasten osallisuutta haittaaviksi tekijöiksi osa kasvattajista mainitsi ajoittaisen kiireen ja resurssien puutteen. Myös tilojen toimimattomuus mainittiin osallisuutta haittaavana

tekijänä. Lasten osallisuutta saattoi haitata myös jonkun lapsen kielteinen tai välinpitämätön suhtautuminen.

”Tänä lukuvuonna olen huomannut, että lapsi, joka suhtautuu toimintoihin kielteisesti tai välinpitämättömästi ja tuo omia ajatuksiaan vahvasti esille, haittaa joidenkin lasten osallisuutta. Kaikki eivät tällöin välttämättä uskalla tuoda esille omia ajatuksiaan.”

Luokanopettaja

Kasvattajat kokivat omat mahdollisuutensa lasten osallisuuden tukemisessa hyviksi juonellisissa leikkimaailmoissa. Osallisuuden tukeminen vaati kasvattajien vastausten perusteella kuitenkin oikeaa asennetta osallisuuden tukemista kohtaan sekä riittävästi aikaa kuunnella ja huomioida lasten ajatuksia ja ideoita. Kasvattajalta vaadittiin myös herkkyyttä havainnoida lasta ja hänen tuen tarpeitaan leikkimaailmoissa.

”Meidän leikkimaailmat ovat kuitenkin olleet jänniä ja yksi tärkein tavoite kautta vuosien on ollut erilaisten tunteiden kokeminen ja opettelu turvallisessa ilmapiirissä/ympäristössä. Aikuisen pitää pystyä olemaan herkillä ja lasta tukemassa. Tämä on taitolaji, kun pelataan ihmisen herkimmillä ja haavoittuvaisimmalla alueella.”

Lastentarhanopettaja

Osa kasvattajista totesi osallisuuden kehittämisen kannalta tärkeäksi huomioida kasvattajien roolin lasten kanssa käytävässä vuorovaikutuksessa. Kehittämistä kasvattajat löysivät vuorovaikutustilanteista, joissa kasvattajan tulisi malttaa kuunnella lasten ajatukset loppuun asti ilman, että tuo esille omia ajatuksiaan ja ideoitaan. Osallisuutta voitaisiin kehittää kasvattajien näkemysten mukaan esim. ottamalla lapset entistä enemmän mukaan leikkimaailmojen valintaprosessiin. Kasvattajat kokivat yhteinen suunnitteluajan ja tiimityö koettiin tärkeiksi tekijöiksi lasten osallisuuden vahvistamisessa ja kehittämisessä. Kasvattajat kokivat tarvitsevänsä tiimin tukea ja yhteistä aikaa lapsia osallistavien toimintamuotojen pohtimiseen.

”Tiimityö on tässä erityisen hedelmällistä. Yksin leikkimaailmojen toteuttaminen olisi aivan eri juttu!”

Luokanopettaja

10 Johtopäätökset

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kartoittaa lasten osallisuutta ja sen toteutumista juonellisissa leikkimaailmoissa sekä lasten että kasvattajien näkökulmasta. Kasvattajien osalta kartoitettiin myös käytössä olevia osallisuuden muotoja sekä haettiin kasvattajilta kehittämiseen liittyviä ajatuksia ja ideoita. Tutkimustulosten pohjalta on tehtävissä johtopäätös, että lasten kokemukset omasta osallisuudestaan olivat positiivisia ja pääsääntöisesti lapset olivat tyytyväisiä omiin vaikuttamisen mahdollisuuksiinsa juonellisissa leikkimaailmoissa. Lasten osallisuus toteutui myös kasvattajien näkemysten mukaan leikkimaailmoissa hyvin.

Lasten toiminta on aina sidoksissa toimintaympäristöön, jossa hän toimii.

Toimintaympäristöön liittyvät paikat, aika, toiset toimijat sekä näiden pyrkimykset. (Karlsson 2010, 124.) Juonellinen leikkimaailma näyttäytyi tutkimuksessa osallisuuden kannalta merkityksellisenä, lasta motivoivana ja mielekkäänä toimintaympäristönä, jossa lapsille tarjoutui mahdollisuuksia osallistua toimimaan heille olennaisella tavalla, leikkimällä. Hakkarainen (2002, 132) toteaa leikkiin liittyvän vahvasti mielekkyyden sekä emotionaalisen kokemisen. Tutkimustulosten perusteella leikkimaailmoissa korostuivat yhdessä toimiminen, kokemuksellisuus ja elämyksellisyys. Erilaisten roolihahmojen kohtaaminen ja yhteiset juoneen liittyvät tapahtumat lisäsivät toiminnan mielekkyyttä ja mahdollisuuksia osallisuuden kokemiseen. Juonellinen leikkimaailma toimintaympäristönä osoittautui lasten osallisuuden tukemisessa lapsia osallistavaksi toimintamuodoksi.

10.1 Lasten kokemukset osallisuuden toteutumisesta

Pienempien lasten valtaistuminen on mukana olemista muiden suunnittelemassa ja rakentamassa toimintaympäristössä. Vähitellen lapsi oppimisen myötä osallistuu laajemmin vaikuttamiseen ja ideoimaan toimintaa. (Turja 2012, 50.) Tutkimustulosten perusteella voitiin päätellä, että lasten valtaistumisen aste oli juonellisissa leikkimaailmoissa korkea. Lapset kokivat olevansa osallisia leikkimaailmoissa, vaikka osallistumisen muodot ja tasot vaihtelivatkin yksilöllisesti. Yleisesti ottaen vanhempien lasten osallisuus näyttäytyi leikkimaailmoissa nuorempien osallisuutta enemmän osallistumisena omien aloitteiden tekemiseen ja neuvottelemaan leikkimaailmoihin liittyvistä ajatuksista ja ideoista. Kiilakoski (2007, 15) on todennut, että osallisuuteen kasvetaan ja kasvatetaan. Lapset eivät siis kasva osallisuuteen ellei aikuinen omalla toiminnallaan tue lapsen osallisuuden vahvistumista. Kokemus kuulluksi tulemisesta on osallisuuden tunteen toteutumisen kannalta merkittävää. Haastatellut lapset kokivat tullessa kuulluksi niin kasvattajien kuin toisten lastenkin osalta. Lapsen kokemus omasta hyödyllisyydestään vaikutti kuulluksi tulemisen kokemiseen. Lasten kokemusten mukaan kasvattajat mahdollistivat lasten osallistumisen

leikkimaailmojen suunnittelemiseen ja lapset kokivat voivansa tehdä erilaisia ehdotuksia ja aloitteita leikkimaailmaan liittyen. Lasten mukaan heidän esittämiään ideoita ja ajatuksia toteutettiin juonellisissa leikkimaailmoissa, mikä oli osallisuuden kokemuksen syntymisen kannalta tärkeää.

Lapsilla kokivat, että heillä oli mahdollisuus osallistua valintojen tekemiseen juonellisissa leikkimaailmoissa. Valinnanmahdollisuuksia lisäsi leikkien yhteinen suunnitteleminen, jolloin leikkien etenemiseen saatiin useampia etenemisvaihtoehtoja, joista lapset yhdessä saattoivat valita toteuttamiskelpoisimman vaihtoehdon. Ryhmien toimintakulttuureissa oli jonkin verran eroavaisuuksia, mikä vaikutti lasten henkilökohtaisiin valinnanmahdollisuuksiin esim. roolien ja leikkipaikkojen valinnassa.

Kiilakosken mukaan osallisuus mahdollistuu yhteisössä, jossa yksilö kokee itsensä arvokkaaksi. Osallisuus ei ole siis ainoastaan yksilöllinen kokemus, vaan osallisuudessa on aina vaikuttamassa myös yhteisöllinen elementti. Valtaistumisen kokemiseen vaikuttaa myös lapsen asema ryhmässä. Turvallisessa ryhmässä lapsen on helpompi olla vaikuttamassa ja osallistua ryhmän yhteiseen toimintaan. (Kiilakoski 2007, 12 -13.) Leikkimaailmat näyttäytyivät hyvin yhteisöllisenä toimintatapoina, joissa toimiminen ulottui henkilökohtaista tasoa laajemmalle. Me-henki ja yhdessä toimiminen olivat vahvoja elementtejä. Lapset toimivat erilaisissa pienemmissä ryhmissä, yhtenä suurena ryhmänä sekä vuorovaikutuksessa eri roolihahmojen kanssa. Osallisuus edellyttää kuitenkin sitoutumista toimintaan, kuten Kiilakoski (2007, 14) toteaa. Yhteiseen toimintaan sitoutumista edistää hänen mukaansa tunne, että voi olla vaikuttamassa aktiivisesti toimintaan. Yhteinen suunnitteleminen ja yhteiset kokemukset leikkimaailmoissa loivat yhteenkuuluvuuden tunnetta ja sitoutuivat lapsia toimintaan. Eri-ikäiset lapset osallistuivat omien edellytystensä mukaisesti toimintaan ja olivat aktiivisessa vuorovaikutuksessa toisten lasten, kasvattajien ja leikkilanteissa erilaisten rooli-hahmojen kanssa. Leinonen (2014, 37) näkeekin kasvattajien läsnäolon ja osallistumisen leikkiin osallisuuden toteutumisen ja kehittymisen kulmakivenä.

Mia Irtamo (2013) tutkiessaan lasten subjektiivisia kokemuksia osallisuudesta, päätyi johtopäätökseen että lasten todelliset mahdollisuudet vaikuttaa arkeen liittyvät pääsääntöisesti leikkiin ja siihen liittyviin tekijöihin. Irtamon mukaan lapset kokivat voivansa ideoita, rakentaa mieleisiään leikkejä sekä vaikuttaa leikkiin liittyviin asioihin, ilman että aikuiselta piti aina kysyä lupaa. Lasten osallisuus leikissä näyttäytyi vahvana myös juonellisissa leikkimaailmoissa, joissa lapsilla oli mahdollisuus vaikuttaa aktiivisesti leikkimaailman rakentumiseen ja leikkimaailman tapahtumiin. Lasten kokemusten mukaan osallisuus toteutui parhaiten leikkien ideoinnissa ja suunnittelussa. Lapset kokivat voivansa vaikuttaa myös päätöksiin, joita leikkimaailmassa tehtiin.

Lasten vastauksista kävi ilmi, että osallisuuden toteutuminen ei aina onnistu tai sitä vaikeuttavia tekijöitä on joko itseen liittyen tai ryhmään liittyen. Lapset mainitsivat esim. jännittämisen vaikut-tavan omien mielipiteiden ilmaisemiseen. Vastauksissa mainittiin myös omiin tunnetiloihin ja omaan hyödyllisyyteen liittyviä tekijöitä. Kuulluksi tulemista haittaavina tekijöinä lapset mainitsivat ongelmat kaverisuhteissa ja negatiiviset kokemukset omasta hyödyllisyydestä.

10.2 Kasvattajien näkemykset osallisuudesta ja sen toteutumisesta

Ryhmiä toimintakulttuuriin juurtunut osallisuuden huomioiminen näkyi hyvin kasvattajien vastauksissa. Kasvattajien vastauksista kävi ilmi, että osallisuus nähtiin pitkälti lapsen aktiivisena vaikuttamisena omaan toimintaansa ja itseään koskeviin asioihin. Lapsen osallisuus toteutui, kun lasten kanssa keskusteltiin ja heidän ajatuksiaan, toiveitaan ja mielipiteitään kuunneltiin ja huomioitiin. Osallisuus ilmeni kasvattajien mukaan myös tasavertaisuuden huomioimisena ja lasten kunnioittamisena. Myös vuorovaikutus toisten kanssa mainittiin osana osallisuutta. Kasvattajien näkemysten mukaan lasten osallisuuden toteutumiseen juonellisissa leikkimaailmoissa vaikuttivat ikää enemmän lapsen persoonalliset ominaisuudet ja temperamentti.

Lasten valtaistumisen kokemusten kannalta merkittäväksi Turjan (2012,50) mukaan nousee kokemus kuulluksi tulemisesta. Myös Leinonen (2014, 21) tähdentää kasvattajan roolia lapsen kuuntelemisessa ja hän näkee kuuntelemisen olevan perusta, jotta voidaan edetä osallisuuden polulla. Kasvattajien näkemyksissä korostui lasten osallisuuden tukemisessa kasvattajan rooli ja kasvattajat korostivatkin keskustelun ja kuuntelun merkitystä lasten ja kasvattajien välisessä vuorovaikutuksessa. Kasvattajan roolissa osa kasvattajista koki haasteeksi ajan ja tilan antamisen lapsen ajattelulle ja kuuntelemiselle, ilman että puuttui itse keskusteluun liian nopeasti. Lasten valtaistumisen kokemuksia edistivät myös mahdollisuudet osallistua omien ajatusten ja mielipiteiden ilmaisemiseen yhteisessä toiminnassa toisten kanssa.

Venninen, Ojala ja & Leinonen (2010) tutkiessaan osallisuuden tukemista pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksessa päätyivät tutkimuksessaan tulokseen, että lasten osallisuus toteutuu erityisesti leikissä. Myös Paula Helander (2013, 2) päätyi omassa päiväkotien kasvattajille teettämässään Pro gradu tutkimuksessaan ” Lasten osallisuus päiväkodin leikkitilanteissa ” samansuuntaiseen päätelmään että, osallisuus ilmeni lasten leikeissä aktiivisuutena, vallan käyttönä, leikin kulkuun vaikuttamisena ja leikin erilaisina ylläpidon muotoina. Kasvattajilta kerätystä tutkimusaineistosta kävi ilmi, että kasvattajien näkökulmasta osallisuus toteutui juonellisissa leikkimaailmoissa hyvin. Ryhmien kasvattajien näkemykset lasten osallisuuden toteutumisesta juonellisissa leikkimaailmoissa tukivat edellä mainittuja tutkimustuloksia. Kasvattajat kuvasivat lasten ideoiden vaikuttavan leikkimaailmoiden aiheiden valintaan ja

ryhmissä käytiin keskustelua lasten kanssa heidän ajatuksistaan ja ideoistaan ennen leikkimaailman valintaa. Osallisuuden toteutuminen näkyi vahvasti nimenomaan toimintaan osallistumisena juonellisissa leikkimaailmoissa. Lasten osallisuus näyttäytyi parhaiten leikeissä ja leikkiin vaikuttamisena. Kasvattajien mukaan osallisuus korostui etenkin leikkien ja leikin jatkumisen suunnittelemisena, mihin kasvattajien mukaan lapsia vastuutettiin. Osallisuus toteutui laajalti myös päätöksenteossa. Lasten päätökset liittyivät sekä omaan toimimiseen ryhmässä että leikkimaailmaan liittyvään yhteiseen toimintaan.

Lasten arviointiosallisuuden toteutumisessa kasvattajien näkemykset olivat hyvin yhteneväisiä keskenään. Kasvattajat kokivat lapsilla olevan mahdollisuus osallistuvat leikkimaailmojen arviontiin. Toisessa tutkimukseen osallistuneessa ryhmässä oli käytössä peukkuarviointi, jolla lapset arvioivat omaa toimintaansa leikkimaailmoissa. Toisessa ryhmässä arvioinnin välineinä olivat lasten tekemät kirjan sivut, joihin lapset piirsivät ja kirjoittivat kokemuksiaan leikkimaailmasta.

Osallisuuden toteutuminen edellyttää lasten tietoisuutta omaista osallisuuden mahdollisuuksistaan ja mahdollisuuksista käyttää materiaalisia resursseja. (Turja 2012, 53.) Kasvattajilla oli näiden osallisuuden muotojen toteutumisesta erilaisia näkemyksiä. Lasten tietoisuudesta omaan osallisuuteen kasvattajien näkemykset poikkesivat toisistaan merkittävästi. Myös materiaalisten resurssien osalta kasvattajat olivat hyvin eri linjoilla osallisuuden toteutumisesta. Mielenkiintoisin havainto materiaalisten resurssien osalta oli, että saman ryhmän kasvattajat näkivät hyvin eri tavalla lasten tietoisuuden näihin resursseihin.

Juonellisissa leikkimaailmoissa lapset toimivat joko koko ryhmänä tai erilaisissa pienryhmissä. Erilaissa ryhmissä toimiessaan lasten osallisuus näyttäytyi eri tavoin. Pienemmissä ryhmissä lasten oli helpompi toimia omien taitojensa ja halujensa mukaisesti. Kasvattajien näkemysten perusteella koululaiset ja esiopetusikäiset toimivat leikkimaailmassa aktiivisemmin kuin nuoremmat lapset. Koululaisten edistyneet vuorovaikutustaidot ja sosiaaliset taidot mahdollistavat osallistumiseen suunnitteluun ja asioista päättämiseen. Koululaisten osallisuus toteutui leikkimaailmatyöskentelyssä normaalia luokkatyöskentelyä enemmän. Leikkimaailma voidaan nähdä oman leikin ja koulumaisen oppimisen välimuotona, jossa mielikuvitus, irrottelu, estetiikka ja luova keksiminen kytketään oppimiseen (Rainio 2012, 111).

Kasvattajat kokivat omat mahdollisuutensa lasten osallisuuden tukemisessa hyviksi. Juonellisissa leikkimaailmoissa mahdollistui lasten osallisuuden toteutuminen, vaikka osa kasvattajista mainitsi kiireen ajoittain haittaavan osallisuuden toteutumista. Tiimityö koettiin tärkeäksi voimavaraksi lasten osallisuuden tukemisessa ja kasvattajien yhteinen suunnitteluaika edellytyksenä lapsia osallistavan toiminnan suunnittelussa.

Lasten osallisuuden kehittämiseksi kasvattajat mainitsivat lasten kanssa käytävään vuorovaikutukseen panostamisen. Etenkin lasten kuuntelemisessa ja ajan antamisessa lapselle itseilmaisulle koettiin kehittämisen tarvetta. Myös lasten mukaan ottaminen leikkimaailman valintaprosessiin koettiin kasvattajien taholta kehittämistä vaativaksi osa-alueeksi.

10.3 Lasten ja kasvattajien näkemysten yhtäläisyydet ja erot

Tutkimustulosten perusteella lasten kokemukset ja kasvattajien näkemykset lasten osallisuuden toteutumisesta olivat paljolti samansuuntaisia. Molempien vastauksista kävi ilmi, että osallisuus toteutui erityisesti leikin ideoinnissa, suunnittelussa ja itse leikkitilanteissa. Molemmat osapuolet kokivat lasten osallisuuden toteutuvan myös päätöksenteossa.

Suurimmat erot kasvattajien ja lasten näkemysten välillä ilmenivät arviointiosallisuuden toteutumisessa. Lasten kokemusten mukaan he osallistuivat arviointiin melko vähän, kun taas kasvattajien näkemysten mukaan lapset osallistuivat aktiivisesti leikkimaailman arviointiin.

11 Ajatuksia menetelmien kehittämisestä ja jatkotutkimuksista

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että lasten toimiminen juonellisissa leikkimaailmoissa oli lapsia osallistavaa toimintaa. Lapsilla oli mahdollisuus osallistua ikäjakaumaltaan rikkaassa yhteisössä leikkiin omien resurssiensa mukaan sekä saada leikkiä rikastavia ideoita toisilta leikkijöiltä. Leikki antaa lasten kanssa työskenteleville kasvattajille monenlaisia mahdollisuuksia edistää osallisuuden toteutumista. Kasvattajien roolissa toimiminen yhteisissä leikeissä muuttaa osaltaan lasten ja kasvattajan välistä suhdetta tasa-arvoisemmaksi. Juonellisen leikin käyttämistä ryhmän yhteisenä toimintana tulisi lisätä etenkin varhaiskasvatuksessa, mutta myös pienempien koululaisten kanssa alkuopetuksessa. Lasten aktiivinen osallistuminen leikissä tukee lapsen osallisuuteen kasvamista. Lapsi suunnittelee omaa leikkiä, tekee valintoja leikissä ja toimii yhdessä toisten kanssa sekä leikin aikana arvioi omaan ja toisten toimintaa.

Laajentamalla kasvattajien ymmärrystä lasten osallisuudesta voidaan parantaa lasten osallistumisen mahdollisuuksia ja lisätä osallisuuden tunteen syntymistä. Jos osallisuus nähdään vain toimintaan osallistumisena, jää helposti huomiomatta vuorovaikutuksen ja yhteisön merkitys lasten osallisuuden tukemisessa.

Kasvattajien mukaan heikoimmin toteutuneita osallisuuden muotoja olivat lasten tietoisuus omista osallisuuden mahdollisuuksista ja materiaalista resursseista, vaikka tietoisuus näistä on edellytys osallisuuden toteutumiselle. Siksi olisikin tärkeää lisätä lasten kanssa keskustelua

heidän mahdollisuuksistaan toimintaan osallistumisesta ja materiaalien resurssien käyttämisestä. Keskustelemalla lasten kanssa heidän ideoistaan, ajatuksistaan ja toiveistaan ennen leikkimaailman valintaa voidaan lisätä lasten vaikutusmahdollisuuksia leikkimaailmojen aihepiirien valitsemisessa.

Kasvattajien ja lasten näkemykset arviointiosallisuuden toteutumisessa erosivat toisistaan melko paljon. Arvioiminen ei lapselle ole aina helppoa. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse sitä konkreettisempia arvioinnin välineitä lapset tarvitsevat voidakseen arvioida toimintaa. Sanallisten arviointien tekeminen vaatii jo hyvää itseilmaisua, joten tarvitaan vaihtoehtoisia ja lapsilähtöisiä arviointitapoja.

Yhteisopetuksellisten ryhmien kasvattajat nostivat vuorovaikutuksen tukemisen kehittämisen aiheeksi. Vuorovaikutus on myös itsensä ilmaisemista ja lapsella nämä taidot ovat vielä kehittymässä. Vuorovaikutuksen tukemisella on ratkaiseva vaikutus osallisuuden kokemuksen syntymisessä ja siksi olisikin mielenkiintoista tutkia kasvattajien ja lasten välisiä vuorovaikutustilanteita ja kasvattajien toimimista vuorovaikutuksen tukijana. Toimimalla pienemmissä ryhmissä on mahdollista tukea hiljaisempia ja arempia lapsia ilmaisemaan ajatuksiaan. Kaikkiin leikkimaailman tilanteisiin pienryhmätyöskentelyä ei ole mahdollista yhdistää, mutta lapsille ajoittainen pienemmissä ryhmissä työskentely voisi tarjota kokemuksia, jotka lisäävät osallisuuden tunnetta. Kronqvist ja Kumpulainen esittävät erilaisten pedagogisten mallien käyttämistä sosiaalisen vuorovaikutuksen tukemisessa. Pienryhmissä tapahtuva vastavuoroinen opettaminen opettaa jakamaan vastuuta opettajan ja lasten välillä. Ryhmäkeskusteluissa opettajan vahva rooli heikkenee, kun lapset saavat kokemusta osallistumisesta ja keskustelun ohjaamisesta. Myös kollektiivista argumentointia voidaan käyttää pienryhmissä. Kollektiivisen argumentoinnin strategioita ovat esitä, vertaa, selitä, perustele, päädy yhteiseen mielipiteeseen ja vahvista. Opettajan tuella lapset oppivat käyttämään näitä strategioita omassa vuorovaikutuksessaan toisten kanssa. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 78 -79.)

Kasvattajien toteuttamat roolihahmot ovat olennainen osa juonellisia leikkimaailmoja. Tarinoita dramatisoimalla kuljetetaan juonta ja luodaan jännitteitä leikkeihin. Leikkimaailmojen oheen olisi mielekäästä liittää lapsille suunnattua draamaopetusta, jonka toteuttajana voisi toimia alan ammattilainen. Näin voitaisiin tukea lasten rooleissa toimimista ja edistää myös vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja. Draamaharjoitusten kautta lapset saisivat välineitä omaan itseilmaisuunsa ja rohkeutta erilaisissa rooleissa toimimisesta. Ammattilaisen opeista hyötyisivät myös kasvattajat.

Opinnäytetyö toteutettiin hyvin poikkeuksellisissa ryhmissä, joissa oli laajaikäskaala. Mielenkiintoista olisi tutkia myös juonellisten leikkimaailmojen toteuttamista esim.

esiopetusryhmässä, jossa lapset olisivat hyvin saman ikäisiä, eivätkä isompien lasten vahvat roolit olisi vaikuttamassa toimimiseen. Samoin kiinnostavan jatkotutkimuksen lasten osallisuuden toteutumisesta voisi toteuttaa juonellisen leikkimaailman ja perinteisen orientaatioihin pohjautuvan toiminnan välillä.

12 Eettiset kysymykset ja luotettavuus

Koko opinnäytetyöprosessin ajan eettisyyteen liittyvät kysymykset olivat vahvasti esillä. Opinnäytetyön eettisenä perustana oli ihmisarvon kunnioittaminen. Sekä kasvattajien että lasten osallistuminen tutkimusaineiston tuottamiseen oli vapaaehtoista. Tutkimustulosten kirjaamisen eettisenä edellytyksenä oli, ettei tuloksista ole tunnistettavissa yksittäisiä lapsia eikä kasvattajia. Tulosten esittämisvaiheessa lasten iät ja luokka-asteet sekä kasvattajien koulutustausta on mainittu, koska niiden myötä tulosten luotettavuus ja informatiivisuus lisääntyi. Opinnäytetyössä ei yksilöity yhteisopetuksellisia ryhmiä, joista tutkimusaineisto koottiin, joten yksittäiset henkilöt eivät vastausten perusteella ole tunnistettavissa. Tutkimuskysymykset eivät myöskään sisältäneet arkaluontoiseksi määriteltyjä aiheita, joten sekä lasten osalta ikäryhmän että kasvattajien osalta koulutustaustan mainitseminen eivät aiheuta osallistujille haittaa.

Opinnäytetyötä varten haettiin tutkimusluvut sekä varhaiskasvatuksen että perusopetuksen organisaatioista, koska sekä haastateltavia lapsia että kasvattajia oli varhaiskasvatuksesta ja perusopetuksesta. Lapsi ei voi tutkimuseettisten eikä lainsäädännöllisten syiden vuoksi yksin päättää osallistumisestaan tutkimukseen, vaan vanhemmilta tarvitaan suostumus alaikäisen lapsen osallistumisesta tutkimukseen. Tutkijan on tärkeää kertoa sekä vanhemmille että haastateltavalle lapselle mahdollisimman ymmärrettävästi tutkimuksen tarkoitus sekä mihin haastattelun tietoa tullaan käyttämään. (Alasuutari 2009, 147 -148.) Kaikki haastateltavat lapset olivat kaikki alaikäisiä, joten lasten vanhemmilta pyydettiin suostumus haastatteluita varten. Vanhemmilta pyydettyä suostumuksen saatekirjeessä vanhemmille selvitettiin opinnäytetyön tarkoitus, osallistuvat tahot sekä tutkimusmenetelmät. Haastattelutilanteessa lapsille kerrottiin haastattelun tarkoitus ja sen mihin lapsen haastattelussa antamaa tietoa tulotaisiin käyttämään. Lapsille korostettiin myös haastattelun vapaaehtoisuutta sekä tuotiin tiedoksi, että lapsilla oli mahdollisuus kieltäytyä tai keskeyttää haastattelutilanne niin halutessaan. Lapsen edun huomioiminen oli tärkeää ja lapsi oli oleellista kohdata lapsena, ei tutkimuksen materiaalin tuottajana. Eettisenä haasteena oli huomioida aikuisen valta-asema lapseen nähden (Alasuutari 2009, 152).

Haastattelutilanteessa aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus oli tärkeässä asemassa, kun haastattelutilanteesta pyrittiin luomaan mahdollisimman vastavuoroinen, luonteva ja luottamuksellinen. Taustalla oli pyrkimys saada mahdollisimman luotettavaa ja kuvailevaa

tietoa lasten kokemuksista omasta osallisuudestaan juonellisissa leikkimailmoissa. Haastatteluihin vaikuttivat positiivisesti haastattelijan ja haastateltavien yhteiset käsitykset asioista joista keskusteltiin (Alasuutari 2009, 147). Lapsiystävällisyys näyttäytyi haastattelutilanteessa aineiston hankinnan ja haastattelukysymysten sovittamisena lasten ajattelun kehitysvaiheeseen.

Eettinen pohdinta ulottui myös opinnäytetyöntekijän rooliin toisen ryhmän kasvattajana. Objektiivisuuden haaste oli läsnä koko opinnäytetyöprosessin ajan. Lähes viisitoista vuotta kestäneen työhistorian aikana juonellisten leikkimailmojen toteuttaminen yhdessä lasten kanssa on antanut paljon taustatietoa ja kokemuksia lasten osallisuudesta ja sen muodoista juonellisissa leikkimailmoissa. Kyseinen rooli vaikutti osaltaan myös lasten haastatteluihin, joissa puolet lapsista oli tuttuja kasvattajan roolin kautta. Osalle lapsista haastattelijaksi oli täysin vieras henkilö. Etäännyttäminen omasta työroolista haastattelijan ja tutkimuksen tekijän rooliin sujui haastattelijan näkökulmasta hyvin, mutta lasten näkökulmasta eivät haastattelutilanteet olleet tasapuolisia. Lapset, joille haastattelijaksi oli oman ryhmän kasvattaja, saattoivat jättää jotain tutkimuksellisesti merkittävää kertomatta, koska moni asia oli yhdessä koettu. Toisaalta voi ajatella, että tutummalle henkilölle on helpompi kertoa omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan.

Opinnäytetyön luotettavuuteen vaikutti paljon se, että toisena osapuolena, joilta tutkimusmateriaalia kerättiin, olivat lapset. Haastattelutilanteessa saadut vastaukset olivat hyvin tilannesidonnaisia ja haastattelutilanteessa sekä haastattelijan henkilöllisyys että haastattelupaikka saattoivat vaikuttaa lasten antamiin vastauksiin. Haastattelutilanteen onnistumiseen vaikutti myös lasten vireystila. Luotettavuutta paransi tutkimusaineiston kokoamisen ajankohta, jolloin leikkimailmat olivat juuri päättäneet ja kokemukset osallisuudesta olivat vielä tuoreessa muistissa. Haastatteluiden onnistumisen ja tiedon saannin kannalta oli tärkeää saada apua kasvattajilta, jotka tunsivat lapset hyvin sekä tiesivät lasten kyyt osallistua haastatteluun todellisina informaation antajina. Toisaalta kasvattajilla oli mahdollisuus valita haastateltaviksi lapsia, joiden tiedettiin olevan osallistuvia ja sitä kautta oli odotettavissa, että heidän osallisuuden kokemuksensa olivat positiivisia.

Kasvattajille suunnatuilla kyselylomakkeella pyrittiin saamaan vastauksia samoihin teemoihin, joita lapsille esitettiin haastatteluiden yhteydessä. Näin pyrittiin mahdollistamaan kolmanteen tutkimuskysymykseen vastaaminen aikuisten ja lasten näkemysten yhteneväisyydestä sekä parantamaan tutkimuksen luotettavuutta. Kasvattajien osalta luotettavuutta heikensi kasvattajille suunnattujen kyselylomakkeiden kysymysten testaamattomuus. Kyselylomakkeiden testaamista vaikeutti kyseisten ryhmien vähäinen henkilökuntamäärä tutkimuksessa mukana olleiden ryhmien ulkopuolella. Kasvattajien kysymysten osalta tutkijan oma tietämys ja kokemus ryhmien toiminnasta ja toimintatavoista

edesauttoi kysymysten laatimista ja kysymysten asettelua. Tosin analyysivaiheessa nousivat esiin ryhmien väliset erot toimintatavoissa, joista ei opinnäytetyöntekijällä ollut ennakkotietoa.

Opinnäytetyössä tutkimustulosten luotettavuutta lisäsivät sekä lasten haastatteluista että kasvattajien kyselyistä poimitut suorat lainaukset.

Tutkimustulokset tukivat aikaisempia tutkimustuloksia (mm. Irtamo 2013; Venninen ym. 2010; Helander 2013), joita on tehty lasten osallisuudesta sekä kasvattajien että lasten näkökulmista. Kaikissa tutkimuksissa lasten osallisuus nähtiin toteutuvan parhaiten leikin ideoinnissa, leikissä sekä leikkiin liittyvissä asioissa. Vaikka aikaisemmat tutkimukset liittyivätkin lähinnä vapaan leikin tilanteisiin, voitiin samojen osallisuuden mahdollisuuksien nähdä toteutuvan myös juonellisissa leikkimaailmoissa tapahtuvissa leikeissä.

13 Pohdinta

Opinnäytetyössä tarkastelun kohteena oli lasten osallisuuden toteutuminen juonellisissa leikkimaailmoissa. Tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan yleisesti kaikkia 4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisia ryhmiä, joissa toteutetaan juonellisia leikkimaailmoja. Haastatteluihin osallistui kuusi lasta ja pienen otoksen takia lasten osalta tutkimustuloksia osallisuuden toteutumisesta voidaan pitää vain suuntaa antavina. Otoksessa oli kuitenkin edustettuina kaikkia ikäryhmiä, joten tietoa lasten osallisuuden kokemuksista saatiin eri-ikäisiltä lapsilta sekä tytöiltä että pojilta. Eri-ikäisiltä lapsilta saatu tieto on arvokasta, koska eri-ikäiset lapset kokevat oman osallisuutensa toteutumisen eri tavoilla. Iän lisäksi myös lapsen kehityksen vaihe vaikuttaa osallisuuden kokemuksiin sekä ymmärrykseen osallisuudesta. Myös haastateltavien lasten sukupuolella voi olla vaikutusta osallisuuden kokemuksiin. Kyseisiin haastatteluihin osallistuvien tyttöjen vastaukset olivat informatiivisempia kuin pojilta saadut vastaukset. Osallisuuden kokemuksiin vaikuttavina tekijöinä voidaan nähdä myös henkilökohtaiset ja persoonallisuuteen liittyvät ominaisuudet sekä aiemmat kokemukset omasta osallisuudesta. Tätä opinnäytetyötä varten kasvattajat osallistuivat haastateltavien lasten valintaan valitsemalla lapsia, joiden he katsoivat pystyvän vastaamaan haastattelijan kysymyksiin. Satunnaisotoksella valituilta lapsilta olisi mahdollisesti saatu toisenlaisia tuloksia heidän osallisuutensa toteutumisesta. Arkojen ja hiljaisten lasten osalta osallisuuden kokemukset jäivät nyt piiloon. Aineistonkeruun kannalta arkojen ja hiljaisten lasten haastattelemisen olisi todennäköisesti pienentänyt haastatteluista saatavaa materiaalia.

Kasvattajien osalta tutkimustulosten voidaan nähdä kuvaavan vain kyseisten kasvattajien näkemyksiä osallisuudesta ja sen toteutumisesta ryhmissä. Tutkimustulosten perusteella

hahmottuvat juonellisissa leikkimaailmoissa osallisuuden muodot, jotka kaipaavat vielä panostusta. Tulosten perusteella ryhmien välillä ilmeni jonkin verran eroja toimintatavoissa, mikä näkyi osallisuuden lasten kokemuksissa mutta myös kasvattajien näkemyseroissa. Kasvattajien osalta eroja oli jopa saman ryhmän kasvattajien välillä. Näiden erojen erittelemineen olisi ollut mielenkiintoista, mutta näin pienessä otoksessa se olisi vaarantanut anonymiteetin säilymisen.

Yhteisopetuksellisessa ryhmässä juonellisen leikkimaailman toteuttaminen voidaan nähdä osallisuuden kokemisen kannalta merkityksellisenä. Ryhmien toimintakulttuureissa korostuvat lasten osallistuminen suunnitteluun, päätösten tekemiseen, toimimiseen ja arviointiin. Yhteisopetuksellisten ryhmien voimavarana voidaan nähdä vanhempien lasten vaikutus yhteisessä suunnittelussa ja toiminnassa. Vertaisoppimisen kautta lapset oppivat toisiltaan erilaisia toimintatapoja, joissa osallisuus toteutuu. Isommat lapset opastavat ja omalla esimerkillään mallittavat toimintatapoja, joita juonellisen leikkimaailmassa toimiminen edellyttää. Toisaalta isommat lapset voivat oppia ja saada ideoita pienemmiltä lapsilta. Toimiminen on siis vastavuoroista ja vuorovaikutuksella toisten kanssa suuri merkitys. Vaikka kasvattajien näkemysten mukaan persoonallisuudella ja temperamentilla oli suuri vaikutus lasten osallistumiseen ja osallisuuden ilmenemiseen ryhmässä, ei lapsen ikää ja kehitystasoa tule vähätellä osallisuuden kokemisessa. Nuorimmilla lapsilla toiminta on hyvin konkreettista kun taas vanhemmat lapset kykenevät jo pohtimaan syy-seuraussuhteita. Nämä erot vaikuttavat vahvasti esimerkiksi leikkiin ja leikkien suunnittelemiseen. Juonellisiin leikkimaailmoihin liittyy vahvasti roolileikki ja eri-ikäisten lasten taidot roolileikeissä eroavat toisistaan paljon. Lasten vuorovaikutus- ja itseilmaisutaidot korostuvat roolileikeissä ja vaikuttavat täten osallisuuden kokemuksiin.

Leikkimaailmassa leikistä muodostuu mielekäs ja emotiiviset kokemukset lisäävät osallisuuden tunnetta. Juonellisessa leikkimaailmassa toteutuu myös osallisuuteen vahvasti liittyvä yhteisöllisyys, kun yhdessä suunnitellen ja rakentaen luodaan yhteinen leikkiympäristö, jossa toimitaan yhdessä lasten ominaisella toimintatavalla eli leikkimällä. Lasten ottaminen mukaan ideoimaan ja suunnittelemaan omaa toimintaympäristöään ja toimintaa sitouttaa lapset yhteiseen toimintaan. Yhteinen osallistuminen luo ryhmään menneen ja lisää yhteenkuuluvuutta. Lapset motivoituvat toimintaan, kun heillä on aidosti mahdollisuus olla vaikuttamassa. Tutkimustulokset olivat omien kokemusteni kannalta melko odotettavia. Lasten aktiivinen osallistuminen leikkimaailmojen toimintaan kertoo lasten vaikutusmahdollisuuksien toteutumisesta sekä osallisuuden kokemisen tunteista.

Toimiminen leikkimaailmoissa mahdollistaa myös lapsilähtöisen työskentelyn, jossa lapsilla on mahdollisuus olla vaikuttamassa oman oppimisympäristönsä rakentamiseen. Leikkimaailmat tarjoavat ympäristön, joka mahdollistaa lasten monimuotoisen toiminnan sekä huomioi leikin

lapsen toiminnan lähtökohtana. Leikkiin liittyvät vahvasti henkilökohtaisen mielekkyyden, sisäisen motivaation ja emotinaalisuuden elementit kuten Pentti Hakkarainen (2002, 132 -134) on todennut. Leikkimaailmoissa leikki on toiminto, jossa lapsen oma halu ja vaikutusmahdollisuudet ovat suurimmillaan. Leikki on usein lapsista itsestään lähtevää ja lapset vaikuttavat vahvasti leikin etenemiseen omalla toiminnallaan. Leikkiin vaikuttavat vahvasti myös tunnekokemukset, joita leikistä saadaan. Leikissä lapsella on mahdollista suunnitella omaan toimintaansa ja toimia vuorovaikutuksessa toisten leikkijöiden kanssa. Leikissä tapahtuu myös jatkuvaa arvioimista. Leikissä lapsi on aktiivinen toimija ja toiminnan subjekti, mikä lisää osallisuuden tunnetta. Leikin hyödyntäminen tulisikin nähdä varteenotettavana tekijänä lasten osallisuuden lisäämisessä.

Yhteisopetuksellisten ryhmien kasvattajilta nousi vahvasti esiin lapsen kuunteleminen osallisuuden tukemisessa. Kuulluksi tulemisen kokemus on aina yksilöllinen ja siihen vaikuttavat useat tekijät. Lapset kokivat tulleen kuulluksi leikkimaailmoissa, mitä voidaan pitää onnistumisena. Yhteisopetukselliset ryhmät ovat kooltaan suuria ja kuulluksi tuleminen ei aina ole helppoa. Myös hyvin eri-ikäiset ja kehitystasoltaan eri vaiheissa olevat lapset asettavat omat haasteensa kuulluksi tulemisen tunteen toteutumiselle. Suuressa ryhmässä lasten kuulluksi tuleminen voi vaarantua, vaikka kasvattaja kokisikin kuuntelevansa lasta. Neuvottelutilanteet ovat usein aikuisjohtoisia, koska aikuinen yleensä jakaa puheenvuorot. Tavoitteena tulisi olla keskusteleva ja vastavuoroinen tilanne, jossa puheenvuorot jakautuisivat ilman aikuisen toimimista puheenvuoron jakajana. Lasten osallisuuden lisäämiseksi puheenjohtajiksi voitaisiin valita myös lapsia. Tämä tosin edellyttää lapsilta jo pitkälle kehittyneitä vuorovaikutustaitoja ja kasvattajilta uskallusta kokeilla uudenlaista keskustelukulttuuria. Eri-ikäisten lasten kanssa keskustelukulttuurin uudenlainen rakentaminen voi olla haasteellista, koska lapset ovat vuorovaikutustaidoiltaan vielä hyvin eritasoilla. Jotta arimpien, ujojen sekä vuorovaikutustaidoiltaan heikompien lasten osallistuminen yhteisiin keskusteluihin mahdollistuu, kasvattajien on tärkeää tukea näitä lapsia mielipiteen ilmaisemisessa ja rohkaista lasta olemaan jotain mieltä lapsen kehitystason mukaisella tavalla. Kasvattajien tekemä havainnointi lapsista on tärkeää, jotta lasten osallisuutta voidaan tukea yksilöllisten tarpeen mukaan.

Osallisuuden kokemukset liittyvät vahvasti onnistuneeseen vuorovaikutukseen ryhmässä. Myös persoonallisuudella ja itsetunnolla on vaikutusta osallisuuden kokemiseen. Lapsilla on usein keskittymiseen ja tarkkaavuuteen liittyviä vaikeuksia, jotka osaltaan vaikeuttavat osallisuuden kokemuksia. Yhteisopetuksellisten ryhmien laajalla ikäskaalalla on myös vaikutusta lasten osallisuuden kokemiseen. Pienempien lasten heikommat taidot itseilmaisussa, saattaa jättää nämä lapset varjoon osallisuuden kokemisessa. Nuorimmat lapset saattavat arastella omien mielipiteidensä ja ajatustensa esille tuomista isossa ryhmässä, jossa on vanhempia ja taitotasoltaan osaavampia lapsia. Samoin voidaan ajatella

tapahtuvan myös arempien ja hiljaisempien lasten kohdalla. Omien taitojen vertaileminen toisten itseään taitavampien lasten taitoihin voi aiheuttaa lapselle itsekriittisyyttä ja lapsi saattaa jättää ilmaisematta omia ajatuksiaan.

Tutkimustulosten perusteella ryhmien isompien lasten osallisuus näyttäytyy pienempien osallisuutta vahvempana. Tämä johtunee osaltaan isompien lasten kehittyneemmistä sosiaalisista ja vuorovaikutustaidoista. Vanhemmilla lapsilla on usein myös aikaisempia kokemuksia leikkimaailmassa toimimisesta, joten toimiminen leikkimaailmoissa on tuttua. Aikaisemman kokemukset leikkimaailmoista edistävät omien vaikutusmahdollisuuksien tiedostamista. Toisaalta kasvattajien mukaan vanhempia lapsia myös vastuutetaan toiminnassa ja heiltä vaaditaan enemmän kuin pienemmiltä lapsilta.

Lasten ja kasvattajien erilaiset näkemykset arviointiosallisuuden toteutumisesta herättävät pohtimaan arviointimenetelmiä ja niiden kehittämistä. Perinteiset hymynaama-arviot ovat konkreettisia, mutta niiden kautta saatu tieto ei kerro vielä juurikaan lapsen kokemuksista ja ajatuksista. Arvioiminen esimerkiksi piirustusten kautta antaa jo tarkempaa tietoa lasten kokemuksista. Omien kokemusten perusteella arvioinnin tekee haasteelliseksi monesti tiukat aikataulut, lasten rajallinen keskittymiskyky ja jaksaminen. Arviointi tulisi tehdä heti toiminnan päätyttyä, jos halutaan lasten kokemusten ja tunteiden välittyvän arviontiin. Oman osaansa kasvattajien ja lasten näkemyseroihin voidaan nähdä johtuvan lasten puutteellisesta käsityksestä, mitä arvioinnilla tarkoitetaan. Lapsi saattaa kokea, ettei hän ole tehnyt arviointia lainkaan, mutta kasvattajan saattaa tulkita arvioinnin laajasti ja päättyy arvioissaan aivan vastakkaiseen näkemykseen. Kasvattaja saattaa tulkita leikkien jatkosuunnitteluiden ja neuvotteluiden olevan osa arviointia, koska nämä vaikuttavat jatkotyöskentelyyn. Lapsi puolestaan mieltää arvioinnin todennäköisesti hyvin konkreettisena tekona.

Lapset kokivat tutkimusaineiston perusteella, etteivät he osallistu leikkimaailman tarinoiden ja aihepiirien valitsemiseen. Lasten ajatusten kartoittaminen ennen leikkimaailman aloittamista esim. mind mapin avulla antaa suuntaa aihepiireistä, joista lapset ovat kiinnostuneita. Lasten tietoisuus erilaisista tarinoista ei ole kuitenkaan riittävää, jotta he voisivat valita tarinoita leikkimaailmoihin. Leikkimaailmassa käytettävien tarinoiden valitseminen jää kasvattajan vastuulle, mikä on varsin perusteltua pedagogisesta näkökulmasta. Kasvattajien havainnot lapsista ja lasten tarpeista ovat tärkeitä toiminnan suunnittelun lähtökohtia. Lapsia kiinnostavat aihepiirit voidaan kuitenkin huomioida tarinoiden valinnassa ja näin toteuttaa lapsilähtöisyyden periaatteita.

Lasten osallistaminen jo toiminnan ideointiin ja suunnitteluun muuttaa kasvattajien ja lasten välistä suhdetta. Lapsille luodaan mahdollisuus aktiiviseen vaikuttamiseen ja toimijuuteen. Kasvattajien osalta on kysymys osittain vallasta luopumisesta ja lasten ajatusten ja

näkemyksen kunnioittamisesta ja huomioimisesta. Kun lapset osallistuvat toiminnan suunnitteluun ja päätöksen tekemiseen sekä kantamaan vastuuta toiminnasta tasa-arvoistuu kasvattajan ja lasten välinen suhde. Kasvattajalle haasteeksi saattaa muodostua oman toiminnan muuttaminen niin, että lapsen ajattelulle ja ideoinnille jää tilaa. Kasvattaja voi joutua epämuodolliselle alueelle, jossa hän joutuu kyseenalaistamaan omia toimintatapojaan ja näkemyksiään. Juonellisissa leikkimaailmoissa kasvattaja on usein leikkiin liittyvässä roolissa, johon heittäytyminen vaatii rohkeutta astua ulos aikuisen roolista. Roolissa toimiessaan kasvattajalla ei ole aikuisen auktoriteettia, vaan hän toimii roolin kautta lasta ohjaavana ja lapsen oppimista tukevana hahmona. Tämä ei kuitenkaan poista kasvattajan vastuuta toiminnan pedagogisten ratkaisujen ja tavoitteiden osalta. Kasvattajien on huolehdittava, että osallisuus saadaan osaksi pedagogisesti tarkoituksenmukaista toimintaa, jota ohjaavat opetussuunnitelmat ja varhaiskasvatussuunnitelmat.

Positiiviset osallisuuden kokemukset ovat merkityksellisiä myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Uudet opetussuunnitelmien perusteet sekä uusi varhaiskasvatustuki edellyttävät aiempaa vahvemmin lasten osallisuuden huomioimista kasvatuksessa ja opetuksessa. Osallisuuden kokemuksilla on tärkeä merkitys, kun kasvatuksen ja opetuksen tavoitteena on edistää lasten kasvamista yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Lapselle onkin merkityksellistä, että osallisuuden toteutuminen huomioidaan jo varhaislapsuudessa. On tärkeää, että lapset saavat positiivisia osallisuuden kokemuksia päiväkodeissa, esiopetuksessa ja koulussa. Lapsi oppii osallisuutta vain harjoittelemalla ja aikuisen mahdollistamana. Positiiviset kokemukset omasta osallisuudesta ruokkivat lapsia osallistumaan ja vaikuttamaan omaan elämäänsä ja itseään koskevaan toimintaan. Juonellisissa leikkimaailmoissa toimiminen tarjoaa eri-ikäisille lapsille monia osallisuuden kokemisen muotoja. Toiminnassa korostuva yhteisöllisyys mahdollistaa lapselle osallisuuden kokemuksia, vaikka lapsen omat taidot yksin eivät vielä riittäisikään toimimaan aktiivisesti leikkimaailmassa.

14 Opinnäytetyöprosessin arviointia

Opinnäytetyöni aiheen valintaan vaikuttivat kiinnostus lasten osallisuudesta mutta halusin myös saada tutkimuksellista tietoa osallisuuden toteutumisesta, toimintaympäristössä, jossa pedagogisena lähtökohtana on lasten osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toimeenpanoon sekä arviointiin. Koin tutkimusaiheen itselle erityisen läheiseksi, koska olin työskennellyt pitkään 4-8-vuotiaiden yhteisopetuksellisessa ryhmässä ja toteuttanut useita leikkimaailmoja yhdessä lasten kanssa. Ajoittain koin kuitenkin, että objektisuutta oli vaikea toteuttaa omien taustalla olevien kokemusten takia.

Opinnäytetyöni prosessini oli kokonaisuudessaan mielenkiintoinen ja opettavainen. Vaikka tutkimuksen aihe ja toimintaympäristö olivat tulleet minulle tutiksi pitkän työurani aikana,

koin oppineeni paljon tutkimuksen tekemisestä ja siihen liittyvästä problematiikasta. Opinnäytetyöni on ensimmäinen suuremmassa mittakaavassa toteuttamani tutkimus ja jouduin hakemaan paljon tietoa tutkimuksen toteuttamiseen ja laadulliseen analysointiin liittyen. Kaiken tiedon vieminen käytännön tasolle ei aina sujunut ongelmitta. Myös osallisuuden käsite tarkentui ja monipuolistui tutkimuksen aikana.

Alkuperäisen suunnitelman mukaan tutkimus on tarkoitus suorittaa määrällisenä tutkimuksena, mutta laadullisen tutkimuksen kautta koin saavani enemmän tietoa sekä lasten kokemuksista että kasvattajien kokemuksista osallisuuden toteutumisen osalta. Laadullisen tutkimuksen aineiston keruussa päädyin lasten osalta haastattelemaan lapsia, mikä lasten subjektiivisten kokemusten kartoittamisen kannalta toimi hyvin. Havainnoinnin avulla olisi ollut mahdollista saada vielä lisää tietoa lasten osallisuuden toteutumisesta, mutta ryhmissä toteutettavat leikkimaailmat olivat jo päättäneet tutkimusaineiston kokoamisvaiheessa. Haastattelutilanteessa huomasin, että ryhmien toimintatavat poikkesivat jonkin verran toisistaan. Haastattelun kysymykset oli laadittu sen ryhmän näkökulmasta, jossa itse työskentelin. Lapset eivät näitä eroja kommentoineet, mutta huomasin itse haastattelijana lasten reagoivan joihinkin kysymyksiin hieman ihmetellen.

Kasvattajien osalta teettämäni sähköinen kyselyn sijaan kasvattajien haastatteleminen olisi tuottanut luotettavampaa ja mahdollisesti myös tarkempaa tietoa. Ajankäytöllisesti tutkimukseen osallistuvien kasvattajien kannalta sähköisesti toteutettu kysely toimi kuitenkin hyvin.

Leena Turjan malli osallisuuden moniulotteisuudesta teorian pohjana antoi osallisuudesta laajan ja kattavan kuvan. Turjan mallin käyttäminen teoreettisena pohjana haastattelukysymysten ja kyselylomakkeen laadintavaiheessa auttoi hahmottamaan osallisuutta laajasti. Peilasin myös analyysivaiheessa tutkimusmateriaalia Turjan osallisuuden moniulotteisuuden malliin. Vaikka Turjan luoma malli onkin koottu varhaiskasvatuksen toimintaympäristöstä, mielestäni sen käyttäminen osallisuuden toteutumisen arvioinnissa oli mahdollista myös 4 -8- vuotiaiden yhteisopetuksellisten ryhmien toimintaympäristössä, juonellisissa leikkimaailmoissa. Turjan malli osallisuuden moniulotteisuudesta toimi lasten osalta melko hyvin, koska lasten vastaukset perustuivat heidän omiin kokemuksiin ja vastauksista välittyi myös tunteita, joihin osallisuuden kokemukset viimekädessä konkretisoituvat. Vastausten perusteella tosin jouduin tekemään paljon tulkintoja, koska lapsille ei ollut mahdollista laatia kysymyksiä kaikista malliin liittyvistä osa-alueista. Hankaluutena oli myös analysoinnissa eritellä osallisuuden toteutumista eri ulottuvuuksilla, koska ulottuvuuksien toteutumista ei ollut mahdollista arvioida yksittäin. Osallisuuden kokemukset näyttäytyivät useammalla ulottuvuudella samanaikaisesti. Osallisuuden kokemukset yhdellä ulottuvuudella vaikuttivat myös muiden osallisuuden ulottuvuuksien

toteutumiseen. Kasvattajilta kerätyn tutkimusmateriaalin osalta peilaaminen Turjan malliin oli haasteellisempaa, koska kasvattajille asetettujen kysymykset sivusivat lasten osallisuuden toteutumista lähinnä toimintaan liittyvään osallisuuteen. Koin kuitenkin, että Turjan malli osallisuuden ulottuvuuksista oli hyvin valaiseva ja sen kautta osallisuuden laajuus ja moniulotteisuus tuli selkeästi esille. Malli toi esiin erilaiset näkökulmat, joiden pohjalta osallisuuden kokonaisvaltaista toteutumista oli mahdollista arvioida.

Koin lasten kokemusten ja kasvattajien näkemysten vertailemisen tutkimusmateriaalin pohjalta hieman haasteelliseksi, koska tutkimusmateriaalit olivat muodoltaan erilaisia. Lasten haastatteluissa esiin tuomat ajatukset olivat sanallisessa muodossa, kun taas kasvattajilta vastaa tietoa oli kerätty kysymyspatteriston avulla. Kasvattajat arvioivat osallisuuden toteutumista viisiportaisella asteikolla, mutta lasten haastatteluihin ei viisiportaisen asteikon käyttäminen soveltunut. Huolimatta tutkimusmenetelmien eroavaisuuksista, voitiin tutkimuksen perustella kuitenkin todeta, että lasten kokemukset ja kasvattajien näkemykset osallisuuden toteutumisesta olivat yhteneväisiä. Kasvattajille suunnatun kyselylomakkeen avulla koin tärkeäksi saada esiin kasvattajien määrittelyjä osallisuudesta. Tällä määrittelyllä koin olevan ratkaiseva vaikutus lopulta siihen kuinka he arvioivat osallisuuden toteutumista ryhmässä. Mitä laajempi kasvattajien ymmärrys osallisuuden moniulotteisuudesta on, sitä monipuolisemmin kasvattajat voivat omalla toiminnallaan olla vaikuttamassa lasten osallisuuden toteutumiseen.

Opinnäytetyöprosessin edetessä sain vahvistusta näkemyksilleni lasten osallisuuden tärkeydestä. Prosessin aikana myös ymmärrys osallisuuden moniulotteisuudesta lisääntyi. Kasvattajan näkökulmasta ei riitä, että osallisuutena nähdään vain lapsen osallistuminen toimintaan. Ymmärrys yhteisöllisyyden, lasten valtaistumisen asteen ja lopulta osallisuuden tunteen merkitys osallisuuden kokemuksen muodostumisessa ovat myös hyvin tärkeitä. Samoin lasten tietoisuuden lisääminen omista osallistumisen mahdollisuuksistaan sekä käytettävissä olevista materiaaleista ja välineistä tulee huomioida.

Omien kokemusteni mukaan lapsilähtöisyys ja lasten osallisuuden tukeminen mahdollistuvat hyvin yhteisopetuksellisissa ryhmissä toteutettavissa leikkimaailmoissa ja kasvattajat ovat sitoutuneita osallisuuden kulttuurin toteuttamiseen toiminnassa. Pitkän työurani aikana yhteisopetuksellisissa ryhmässä olen kokenut lasten osallisuuden toteutuvan toiminnassa hyvin. Alkuopetuksen oppilaiden toimiminen yhteistoiminnallisissa juonellisissa leikkimaailmoissa yhdessä pienempien kanssa on vahvistanut käsitystäni lasten osallisuuden tärkeydestä, vertaisoppimisen merkityksestä sekä leikin mahdollisuuksista oppimisen edistäjänä.

Lähteet

- Aarnos, E. 2015. Kouluun lapsia tutkimaan: Havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. 4. uudistettu ja täydennetty painos. Juva: PS-kustannus. 164 -177.
- Alasuutari, M. 2009. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiitula, L. (toim.) Haastattelu tutkimus tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos. Jyväskylä: Vastapaino. 145 -162.
- Brotherus, A., Hytönen, J. & Krokfors, L. 2002. Esi- ja alkuopetuksen didaktiikka. 2. uudistettu painos. Juva: WSOY.
- Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Viitattu 14.6.2015.
http://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. painos. Jyväskylä: Vastapaino.
- Hakkarainen, P. 2002. Kehittävä esiopetus ja oppiminen. Juva: PS-Kustannus.
- Hakkarainen, P. 2004. Leikki lasten toimintana. Teoksessa Piironen, L. (toim.) Leikin pikkujättiläinen. Porvoo: WSOY. 160 -167.
- Hakkarainen, P. 2008. Oppiminen ja ongelmanratkaisu ennen kouluikää. Teoksessa Helenius, A. & Korhonen, R. (toim.) Pedagogiikan palikat. 1. painos. Helsinki: WSOY. 109-137.
- Hakkarainen, P., Vuorinen, M-L., Peppanen, T. 2011. Opettajakompetenssit juonellisessa osallistavassa oppimisympäristössä. Viitattu 17.8.2015.
<https://narratiivinenopetus.files.wordpress.com/2011/01/juonellinen-osallistava-oppimisymparisto1.pdf>
- Helander, P. 2013. Lasten osallisuus päiväkodin leikkitilanteissa. Kasvatustieteen pro gradu-tutkielma. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. 2, 56. Viitattu 2.3.2015.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42493/URN%3aNB%3afi%3ajyu-201311202621.pdf?sequence=1>
- Helenius, A. & Lummelahti, L. 2013. Leikin käsikirja. Juva: PS-Kustannus.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hujala, E, Puroila, A-M., Parrila, S. & Nivala, V. 2007. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. 1. painos. Hyvinkää: Edufin.
- Hujala, E. 2002. Uudistuva esiopetus. Jyväskylä: Varhaiskasvatus 90 Oy. Gummerus.
- Hyvinkään kaupunki. 2002. Perusturvalautakunta. Esitys oppimisvalmiuksien varhaisen kehittämisen, ns. Pienten lasten koulu- kokeilun vakinaistamisesta.
- Hyvinkään kaupunki. 2005. Perusturvalautakunta. Esitys kehittävän yhteisopetuksen periaatteiden (4 -8 v.) hyväksyminen osaksi perusopetuksen opetussuunnitelmaa.
- Hyvinkään kaupunki. 2014. Pienten lasten koulu 4 -8-vuotiaille. Varhaiskasvatuksesta perusopetukseen. Varhaiskasvatuspalvelut, Perusopetus. Esite.
- Hyvönen, P. 2011. Tarjoaako leikkiympäristö riittävästi toiminnanmahdollisuuksia? Teoksessa

Kronqvist, E-L. & Kumpulainen, K. Lapsuuden oppimisympäristöt. Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun. 1. painos. Helsinki: WSOYpro. 52 -57.

Irtamo, M. 2013. Lasten osallisuus päiväkodin arjessa. Varhaiskasvatustieteen pro gradu-tutkielma. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 2.3.2015.
[https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42792/URN%3aNB%3afi%3ajyu-Kronqvist, E-L. & Kumpulainen, K 201401131047.pdf?sequence=1](https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42792/URN%3aNB%3afi%3ajyu-Kronqvist,%20E-L.%20%26%20Kumpulainen,%20K%20201401131047.pdf?sequence=1)

Jantunen, M. 2011. Lapsilähtöinen kasvatustieteiden pro gradu-tutkielma. Teoksessa Jantunen, T. & Lautela, R. (toim.) Lapsilähtöinen esiopetus. Latvia: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 6-11.

Jantunen, T. 2007. Satu kasvattaa. PS-kustannus. Juva: PS-kustannus.

Kataja, E. 2014. Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry. 56 -79.

Karlsson, L. 2010. Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa Kallio, K., Ritala-koskinen, A. & Rutanen, N. (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 105. Helsinki: Yliopistopaino. 121 - 141.

Kiilakoski, T. 2007. Johdanto. Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Gretscher, A. & Kiilakoski, T. (toim.). Lasten ja nuorten kunta. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 77. Helsinki: Hakapaino. 8- 23.

Kinos, J. 2001. Lapsilähtöinen varhaiskasvatus. Teoksessa Hujala, E. (toim.) Puheenvuoroja lapsista ja varhaiskasvatuksesta. Jyväskylä. Varhaiskasvatus 90 Oy. Gummerus. 1-57.

Kronqvist, E-L. & Kumpulainen, K. 2011. Lapsuuden oppimisympäristöt. Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun. 1. painos. Helsinki: WSOYpro.

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry. 16-40.

Lipponen, L., Kumpulainen, K. & Hilppö, J. 2013. Haluan, voin ja osaan. Lasten toimijuuden rakentuminen päiväkodissa. Teoksessa Karila, K. & Lipponen, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tallinna: Vastapaino. 159-175.

Lindqvist, G. 1998. Leikin mahdollisuudet. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Mikkonen, I., Vähähyppä, K. & Kankaanranta, M. 2012. Mistä on oppimisympäristöt tehty? Teoksessa Kankaanranta, M., Mikkonen, I. & Vähähyppä, K. (toim.) Tutkittua tietoa oppimisympäristöistä. Oppaat ja käsikirjat 2012:13. Opetushallitus. Viitattu 24.8.2015.
http://www.oph.fi/download/147821_Tutkittua_tietoa_oppimisymparistoista.pdf

Munter, H. 2013. Alle 3-vuotiaiden leikki, kuvittelu ja lasten aloitteisiin tarttuva narratiivinen pedagogiikka. Teoksessa Karila, K. & Lipponen, L. (Toim.) 2013. Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tallinna: Vastapaino.113-158.

Nivala, E. & Rynänen, S. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013, vol. 14. Viitattu 16.3.2015.
<http://www.uef.fi/documents/1381035/2330652/NivalaRynanen%20C3%A4nen2013.pdf/c137b4d0-ce69-4f4d-b57d-e27dacf4a0e9>

- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Viitattu 14.6.2015.
http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Rainio, A. 2012. Vastarinnasta osallisuuteen - toimijaksi juonellisessa leikkipedagogiikassa. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä; Jyväskylän yliopistopaino. 107-139.
- Rasku-Puttonen, H. 2006. Oppijoiden yhteisö, osallisuus ja kasvattajan merkitys. Teoksessa Karila, K., Alasuutari, M., Hännikäinen, M., Nummenmaa, A. & Rasku-Puttonen, H. (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. Vaajakoski: Vastapaino. 111-125.
- Roos, P. & Rutanen N. 2014. Varhaiskasvatuksen Tiedelehti Journal of Early Childhood Education Research Vol. 3, No. 2.
<http://jecer.org/wp-content/uploads/2014/10/Roos-Rutanen-issue3-2.pdf>
- Smidt, S. 2011. What is this thing called play? Playing to learn. The role of play in the early years. Cornwall: International Ltd.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Viitattu 4.3.2015.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi
- Turja, L. 2010. Lapset osallisina - kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa Turja, L. & Fonsén, E. (toim.) Suuntana laadukas varhaiskasvatus. Professori Eeva Hujalan matkassa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry. 30-47.
- Turja, L. 2012. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E & Turja, L. Varhaiskasvatuksen käsikirja. 2.painos. Juva: PS-kustannus. 41-53.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Viitattu 20.8.2015.
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatussuunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>
- Vastamäki, J. 2015. Kyselylomaketutkimus: Tutkimusasetelman ja mittareiden valinta. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Juva. PS-kustannus. 128-140.
- Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi”. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimusraportti. Työpapereita 2010:3. Socca. Pääkaupunkiseudun osaamiskeskus. VVK-Metro. Varhaiskasvatuksen kehittämisyksikkö.
http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf
- Virkki, P. 2007. Lapset laatua arvioimassa. Miten viisivuotiaat kokevat päivähoitoarjen? Teoksessa Gretscher, A. & Kiilakoski, T. (toim.). Lasten ja nuorten kunta. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 77. Helsinki: Hakapaino. 27-39.
- YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. Viitattu 4.3.2015.
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Kuviot

Kuvio 1: Osallisuuden moniulotteisuus	11
Kuvio 2: Lasten osallisuuden toteutuminen leikkimaailmoissa kasvattajien näkökulmasta	35

Liitteet

Liite 1:Tutkimuslupa	60
Liite 2: Lasten teemahaastattelun kysymykset	61
Liite 3: Kasvattajille suunnatut kysymykset	62

Liite 1:Tutkimuslupa

HYVINKÄÄN KAUPUNKI
Sivistystoimi

Perusopetuksen johtajan päätös § 36 29.04.2015

TUTKIMUSLUPAPÄÄTÖS

(Valmistelija: koulutoiminnan suunnittelija Kujala Hanna-Mari, p.040-6613658)

Laurean ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelija ja Hyvinkäällä lastenhoitajana työskentelevä Kati Kirves, hakee tutkimuslupaa opinnäytetyötään varten. Opinnäytetyössä käsitellään lasten osallisuutta 4-8-vuotiaiden lasten yhteisopetuksellisten ryhmien leikkimaailmoissa.

Tutkimuskohteena opinnäytetyössä toimivat hyvinkääläisistä 4-8-vuotiaiden lasten yhteisopetuksellisista ryhmistä ~~██████████~~ sijaitseva ~~██████████~~ a ~~██████████~~ sijaitseva ~~██████████~~ Tutkimuksessa materiaali kerätään haastattelemalla 6 eri-ikäistä lasta/ryhmä sekä henkilökunnalle suunnatulla sähköisellä kyselyllä.

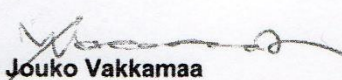
Tutkimusaineisto kerätään toukokuussa 2015 ja opinnäytetyön on määrä valmistua marraskuussa 2015.

Päätös

Myönnän Tikkurilan Laurean ammattikorkeakoulun opiskelija Kati Kirveelle tutkimusluvan hakemuksen mukaisesti.

Tutkimusta tekevä opiskelija sitoutuu noudattamaan voimassaolevia tutkimusaineiston säilyttämiseen ja tietosuojalainsäädäntöön liittyviä ohjeita. Tikkurilan Laurean ammattikorkeakoulun vastuulla on noudattaa tätä päätöstä.

Valmis opinnäytetyö tulee toimittaa Hyvinkään kaupungin sivistystoimeen kirjallisessa muodossa.

perusopetuksen johtaja Jouko Vakkamaa

Liitteet **Tutkimuslupahakemus**

Tiedoksi **Opela**
Tikkurilan Laurea
opiskelija Kati Kirves

Liite 2: Lasten teemahaastattelun kysymykset

1. Minkälaisia koko ryhmän yhteisiä leikkejä (leikkimaailmoja) olet leikkinyt ryhmässäsi?
2. Saatko ehdottaa aikuisille minkälaisia leikkejä haluaisit leikkiä?
3. Uskallatko kertoa oman mieliteesi tai ajatuksesi ryhmässä? Jos et miksi?
4. Oletko osallistunut oman ryhmäsi yhteisten leikkien suunnitteluun?
 - a. Saatko vaikuttaa leikkipaikkojen suunnitteluun ja rakentamiseen? Miten?
 - b. Saatko vaikuttaa yhteisten leikkien suunnitteluun, siihen mitä seuraavaksi tapahtuu?
5. Kuuntelevatko aikuiset ehdotuksiasi ryhmässä? Entä lapset?
6. Saatko valita mieleisiä leikkirooleja leikeissä?
7. Saatko osallistua leikkipaikkojen valintaan?
8. Saatko osallistua päätöksen tekoon yhteisissä leikeissä?
9. Mistä asioista aikuiset päättävät leikeissä? Entä lapset?
10. Saatko kertoa mielipiteesi leikeistä?
 - a. Miten ja milloin mielipiteitä kysytään?
 - b. Mikä yhteisissä leikeissä on mukavinta/ikävintä?
11. Mihin asioihin haluaisit vaikuttaa enemmän?
12. Haluatko kertoa vielä jotain leikkimaailmoihin liittyvää?

Liite 3: Kasvattajille suunnatut kysymykset

1. Kuinka määrittelisit osallisuuden käsitteen?
2. Miten lasten osallisuus ilmenee ryhmänne toiminnassa yleisesti?

Pohdi ryhmänne leikkimaailmojen ideointia, suunnittelua, rakentelua, leikkiä, arviointia ja lasten osallisuuden toteutumista näissä toiminnoissa.

3. Miten lasten osallisuus ilmenee ryhmän yhteisissä leikkimaailmoissa?
4. Millaisia osallisuutta tukevia toimintamuotoja ryhmässänne on käytössä?
5. Kuinka hyvin seuraavat väittämät kuvaavat lasten osallisuutta ryhmän yhteisissä leikkimaailmoissa (1-5 asteikolla)

Ympyröi mielestäsi parhaiten väittämää kuvaava numero.

1 = ei kuvaa lainkaan 2 = kuvaa huonosti 3 = ei kuvaa hyvin eikä huonosti

4 = kuvaa melko hyvin 5 = kuvaa täysin

a) Leikkimaailmoiden aiheet nousevat lasten
ideoista tai ajatuksista	1	2	3	4	5
b) Leikkimaailman valintaa edeltää keskustelu lasten kanssa
heidän ideoistaan, ajatuksistaan tai toiveistaan.	1	2	3	4	5
c) Leikkimaailman valintaan vaikuttavat lapsista
ja lapsiryhmästä tehdyt havainnot	1	2	3	4	5
d) Leikkimaailman valintaan vaikuttavat lasten
ja lapsiryhmän tarpeet?	1	2	3	4	5
e) Lapset osallistuvat leikkimaailmojen ideointiin	1	2	3	4	5
f) Lapset osallistuvat leikkimaailmojen suunnitteluun	1	2	3	4	5

g) Lapset osallistuvat päätöksentekoon.	1	2	3	4	5
h) Lapset osallistuvat toimeenpanoon/rakentamiseen	1	2	3	4	5
i) Lapset osallistuvat leikin juonen kehittelyyn	1	2	3	4	5
j) Lapset osallistuvat arviointiin	1	2	3	4	5
k) Lapset ovat tietoisia omista osallisuuden mahdollisuuksistaan?	1	2	3	4	5
l) Lapset ovat tietoisia osallisuudestaan materiaalisiin resursseihin?	1	2	3	4	5

6. Miten lasten ikä vaikuttaa osallisuuden määrään ja laatuun?

7. Korostuuko jokin osallisuuden osa-alue erityisesti leikkimaailmatyöskentelyssä?
Miten se ilmenee?

8. Koetko, että ryhmässänne on osallisuutta haittaavia tekijöitä. Mitä?

9. Miten lasten osallisuutta yhteisissä leikkimaailmoissa voitaisiin kehittää edelleen?

10. Miten kuvailisit omia mahdollisuuksiasi huomioida lapsen osallisuuden tukeminen
juonellisissa leikkimaailmoissa?

Kiitos vastauksistasi!